

ANAYASAYA GİRİŞ: TEMEL KAVRAMLAR

Kavramlarla düşünür, konuşur ve iletişim kurarız. Bir konuyu anlayabilmenin ve anlatabilmenin yolu, ilgili temel kavramların tanımlanmasından geçer. Bu ünitenin amacı, anayasa hukukunun temelini oluşturan kavramları ve aralarındaki ilişkiyi açıklamaktır. Dolayısıyla, bu bölümde anayasa ve anayasa hukukuyla ilgili temel kavramlar ele alınacaktır. Kavramsal giriş niteliğindeki bu bölüm, kitabın devam eden ünitelerini daha rahat anlamamıza katkı sağlayacaktır. Anayasa ve Anayasa Hukuku Kavramları Anayasa Kelime anlamı olarak anayasa, diğer tüm hukuk kurallarını doğuran kanun anlamına gelmektedir. Kelime anlamına paralel olarak anayasa bir devletin temel yapısını, işleyişini, organlarını, bunlar arasındaki ilişkileri ve temel hak ve özgürlükleri en üst düzeyde düzenleyen kurallar bütünüdür. Anayasa hukukunun konusu Anayasa hukukunun konusu, esasını anayasayla düzenlenen devletin temel yapısı, işleyişi, devlet organlarının oluşumu, yetkileri, bireyin ve vatandaşın temel hakları gibi konulardır. Daha genel anlamda, anayasa hukuku birey-devlet ilişkisini anayasal düzeyde ele alan hukuk dalı olarak tanımlanabilir. Anayasaların Sınıflandırılması Anayasalar nitelikleri itibarıyla birtakım sınıflandırmalara tabi tutulmaktadırlar. Başlıcaları; Katı/esnek anayasalar Değiştirilmelerindeki güçlük derecesine göre, anayasalar katı (sert)/ esnek (yumuşak) anayasalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Katı anayasalar, değiştirilmeleri normal kanunlardan farklı bir usule bağlı olan anayasalardır. Bunların değiştirilmeleri diğer kanunlara nazaran zordur, çünkü nitelikli çoğunluk gerekir. Esnek anayasa ise değiştirilmeleri için kanunlardan farklı ve daha zor bir prosedüre ihtiyaç duyulmayan anayasalardır. Yazılı/yazısız anayasalar İngiltere ve İsrail gibi bazı ülkelerde, tek bir metin hâline getirilmiş (kodifiye edilmiş) anayasaların bulunmaması bu sınıflandırmayı doğurmuştur. Esasen, İngiliz anayasası diye bir kavram mevcuttur. Ancak, bu kavram yazılı maddeler bütünü anlamında bir metinden ziyade, anayasal değere sahip yazılı kanunlar (İnsan Hakları Kanunu gibi) ile anayasal teamüller toplamını ifade etmektedir. Devletlerin kahir ekseriyeti ise yazılı anayasalara sahiptir. Anayasa veya Temel Kanun (Basic Law) gibi isimler altında, siyasi iktidarın kullanımına ve devlet-birey ilişkilerine dair kuralları sistematik şekilde bir araya getiren metinler yazılı anayasalardır. Çerçeve/detaylı anayasalar Anayasalar, kapsamlarına göre çerçeve (kısa)/detaylı (uzun) anayasalar olarak nitelendirilmektedir. Çerçeve anayasa, iktidarın kullanımına ilişkin kurullarla temel haklara ilişkin hükümlerin ayrıntısız şekilde bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu anayasanın en tipik örneği Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıdır. 1787 yılında ilk modern anayasa olarak yürürlüğe giren bu Anayasa, başlangıçta sadece 7 maddeden ibaret bir metindi. Uzun ve ayrıntılı kurullardan oluşan anayasaya ise detaylı anayasa denmektedir. Federal/üniter yapıları anayasalar Anayasalar, devlet yetkilerinin ülke bütününde ve o bütünü oluşturan parçalarda farklı organlara paylaştırılmasına göre de sınıflandırılabilir. Esasen, bu sınıflandırma devletlerin federal, konfederal ve tekçi (üniter) şeklinde sınıflandırılmasının sonucudur. Anayasacılık ve Anayasal Devlet Anayasacılık Anayasacılık, iktidarın yozlaştırıcı doğasına ilişkin kötümser varsayımlara dayanmaktadır. "Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlak surette yozlaştırır." sözü anayasacılığın çıkış noktasıdır. Sınırlanmadığı ve denetlenmediği takdirde siyasi iktidarın temel haklara yönelik en büyük tehdit olduğu tarihsel tecrübeyle sabittir. Buradan hareketle anayasacılık en geniş anlamda bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak maksadıyla siyasi iktidarın sınırlandırılması olarak tanımlanabilir. Anayasal devlet Anayasal devlet, temel hak ve özgürlüklerin etkili bir şekilde korunduğu devlettir. Anayasalar, hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı ve siyasal tarafsızlık gibi ilkelerin yardımıyla siyasi iktidarı sınırlandırmak suretiyle anayasal devleti tesis ederler. Esasen, bunun için mutlaka "anayasa" adı altında tek bir metinde toplanmış yazılı kurullara da ihtiyaç yoktur. Örneğin İngiltere, bizim bildiğimiz anlamda kodifiye edilmiş bir yazılı anayasaya sahip olmamakla birlikte anayasal bir devlettir. Diğer yandan, yazılı anayasası olan birçok ülke de anayasal devlet olarak kabul edilememektedir. Anayasal devletin dayandığı temel unsurlar esasen şu şekilde belirlenebilir:

1. İnsan hakları İnsan hakları en geniş anlamda insanın sadece insan olmasından dolayı, herhangi bir statüye ya da şarta bağlı olmaksızın doğuştan ve doğal olarak sahip olduğu haklardır. Bu tanımdan hareketle insan haklarının temel unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İnsan haklarının kaynağı doğal hukuktur.
2. İnsan haklarının öznesi bireydir.
3. İnsan hakları evrenseldir.
4. İnsan hakları siyasal meşruiyetin kaynağıdır.

2. Hukuk-devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesi Hukukun üstünlüğü ile hukuk devletinin iki ayrı kavram olduğunu savunanlar olmasına rağmen, bu iki kavramın genellikle eş anlamlı kullanıldığı bilinmektedir. Dahası hukuk devletini, hukukun üstünlüğüne dayanan devlet olarak tanımlamak yanlış olmaz. Hukuk devleti kişilerin keyfi iradesinin değil, hukukun hâkim olduğu devlet olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hukuk devleti, keyfiliğin ve zorbalığın karşıtı olarak kabul edilmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak hukuk devletinin temel unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Kanun önünde herkes eşittir. Hukuk kuralları soyut ve geneldir. Hukuk kuralları öngörülebilirdir. Bağımsız ve tarafsız yargı(lama) esastır. Herkes makul sürede adil yargılama hakkına sahiptir. Masumiyet karinesi esastır.

3. Güçler ayrılığı Anayasa hukukunun en temel kavramlarından biri de güçler ayrılığıdır. Güçler ayrılığı anayasacılıkla öylesine özdeş bir hâle gelmiştir ki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 16. maddesinde, güçler ayrılığının olmadığı bir yerde anayasadan söz edilemeyeceği belirtilmiştir. Güçler ayrılığı, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin farklı ellerde toplanması anlamına gelmektedir. Bunun zıddı, tüm bu güçlerin tek elde toplanması gerektiğini savunan "güçler birliği" (vahdet-i kuvva) kavramıdır.

4. Anayasaya uygunluğun yargısal denetimi Anayasanın üstünlüğü, kanunların anayasaya uygunluğu ve bunun kurumsal denetimi meselesini beraberinde getirmiştir. Bu konuda siyasal ve yargısal olmak üzere iki denetim türü vardır. Siyasal denetimi yetersizliği ve etkisizliği, parlamentonun dışında bağımsız bir organın anayasaya uygunluk denetimini yapması yönündeki görüşün yerleşmesi ve yaygınlık kazanmasını doğurmuştur.

Demokrasinin Anlamı ve Temel Unsurları Kelime olarak “halk yönetimi” anlamına gelen demokrasi, “halk için yönetim” anlamında da kullanılmaktadır. Halkın yönetimi anlamında demokrasi, yönetim ile ilgili kararların doğrudan halk tarafından alınması ve uygulanmasını gerektirir. Bu anlamıyla demokrasi günümüz açısından bir idealden öte anlam taşımamaktadır. Günümüz demokratik sistemlerinde siyasal iktidarın halk iradesine dayandığı ve siyasal kararların halkın isteklerine uygun olarak alınması gerektiği kabul edilmektedir. Çağdaş demokrasiler azınlık haklarını da koruyacak şekilde “çoğulcu demokrasi” biçiminde uygulanmaktadır. Çoğulcu-liberal demokrasiyi gerçekleştirmenin başlıca araçları ise “insan hakları” ve “hukuk devleti” ilkesidir. Demokratik sistemde toplumu ilgilendiren temel siyasal kararları alma yetkisi, görevlerine halk oyuyla gelen seçilmiş kişi ve organlara aittir. Bir ülkede temel siyasal kararlar demokratik temsil meşruluğuna sahip olmayan bürokratlar tarafından alınıyor ya da bunlar tarafından seçilmişlere empoze ediliyorsa, o ülkede seçimler düzenli olarak yapılıyor ve hükümetlerin değişmesi sağlanıyor olsa bile tam bir demokrasiden söz edilemez. Demokrasinin temel unsurları özgür ve düzenli seçimler, siyasi çoğulculuk ve yarışma (çok-partili siyasal hayat) ve insan haklarıdır. Bu kurumlar demokratik devletin “olmazsa olmaz”, bir başka deyişle asgari şartlarını oluşturmaktadır. Demokrasinin bu temel kurumlarının yanı sıra, günümüzün istikrarlı demokrasilerinde seçilmişlerin üstünlüğü, azınlıkların korunması, yerel demokrasi, katılım, sivil toplum ve açık yönetim gibi ilke ve kuralların da anayasal-siyasal sistemin özellikleri arasında yer aldığını belirtmek gerekir. Demokratik Seçimin İlkeleri Demokratik bir sistemde seçimlerin düzenli aralıklarla yapılması, özgür yani serbest ve yarışmacı bir biçimde gerçekleşmesi, genel oy, eşit oy, oy verme hürriyeti, oyun gizliliği, açık sayım ve döküm gibi temel unsurların güvenceye bağlanması ve seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetiminde yapılması gerekir. Seçimlerin serbestliği ilkesi, vatandaşların hiçbir baskı ve zorlama olmadan oy kullanabilmesini ifade eder. Anayasa bu ilkeyi kabul etmiştir. Seçimlerin serbestliği, oy vermenin bir mecburiyet hâline getirilemeyeceğini, yani “ihtiyari oy” sisteminin benimsenmesi gerektiği anlamına da gelir. Ancak Anayasa “mecburi oy” sistemini kabul etmiştir. İhtiyari oyun amacı seçimin serbestliğini sağlamak iken, mecburi oy seçime katılma oranlarını yükselterek siyasi katılımı güçlendirmeyi amaçlar. Mecburi oy ve ihtiyari oy sistemlerinden hangisinin demokrasiye daha uygun düşeceği tartışmalı bir konudur. Ancak demokratik ülkelerde ihtiyari oy sistemi yaygındır. Anayasa ile kabul edilen genel oy ilkesi, servet, vergi, öğrenim durumu ve cinsiyet gibi sınırlamalar olmaksızın bütün vatandaşların oy hakkına sahip olmasını ifade eder. Genel oy hakkı, yaş, kısıtlılık, mahkûmiyet gibi nedenlerden dolayı sınırlandırılabilir. Başka bir ifadeyle seçmen olabilmek için bazı şartlar aranabilmektedir. Anayasa ile benimsenen eşit oy ilkesi ise, her seçmenin bir tek oya sahip olması demektir. Bu ilke, içinde buldukları, sosyal, ekonomik ve kültürel durum ne olursa olsun herkesin sadece seçimde bir tek oy kullanmasını öngörür. Gizli oy, yani oyun gizli olarak verilmesi ilkesi, seçmenin iradesini serbestçe ve her türlü baskıdan uzak biçimde ortaya koymasını sağlar. Gizli oy, seçimin serbestliği ilkesinin de bir gereğidir. Kimin hangi partiye oy verdiği bilirse, o kişinin daha sonra çeşitli baskılara maruz kalması söz konusu olabilir. Açık sayım ve döküm ilkesi, oy verme işleminin tamamlanmasından sonra oyların sayımının ve dökümünün aleni (kamuya açık) olarak yapılmasını ifade eder. Açık sayım ve döküm, seçmenin ortaya koyduğu iradenin sonradan birtakım usulsüzlükler yapılarak değiştirilmesini önleyen, yani seçimin dürüstlüğünü sağlayan önemli bir ilkedir. Seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetiminde yapılması ilkesinin amacı ise, seçimlerin serbestliğini ve dürüstlüğünü sağlamaktır. Seçimlerin yönetim ve denetiminin siyasi organlara bırakılması seçimlerin dürüstlüğü açısından sakıncalı olabilmektedir. Türk Seçim Sistemi Anayasa belli bir seçim sistemini tercih etmemiştir. Anayasa açık bir şekilde bir seçim sisteminden yana tercihte bulunmasa bile, seçim sisteminin taşınması gereken bazı özellikleri düzenlemiştir. Bunlardan birincisi, Anayasa’nın 67’nci maddesinde “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir” hükmüne yer verilmiş olmasıdır. Bu kurala göre, seçim sistemi ve diğer seçim kurallarının düzenlenmesinde, iki karşıt tercih olan “eşitlik” ve “fayda” prensiplerinin dengelenmesi amaçlanmıştır. Başka bir ifade ile seçim kanunlarında hem partilerin oyları oranında parlamentoda temsil edilmesi hem de büyük partilere avantaj sağlamak suretiyle hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırma amaçları arasında bir denge kurmalıdır. Seçimlere ilişkin Anayasa’da yer alan bir diğer esas ise, seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmamasıdır. Bu düzenlemeyle, Meclis’teki

çoğunluğun (genellikle iktidar partilerinin) seçimlerden kısa bir süre önce seçim kanunlarını kendi yararları doğrultusunda değiştirerek seçime gitmeleri önlenmek istenmiştir. Seçim sistemi, Milletvekili Seçimi Kanunu'nda "nispi temsil sisteminin d'Hondt formülü" olarak benimsenmiştir. Milletvekili Seçimi Kanunu ayrıca, "genel baraj" adı altında ülke çapında uygulanacak bir baraj getirmiştir. Milletvekili Seçimi Kanunu'nda 2018 yılında yapılan değişiklik ile seçimlere katılma yeterliliği taşıyan siyasi partilerin, ittifak yaparak seçime katılması mümkün hâle gelmiştir. Seçim ittifakı yapılması hâlinde, yüzde onluk barajın hesaplanmasında ittifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamı esas alınır ve bu siyasi partiler için ayrıca baraj hesaplaması yapılmaz.

Siyasi yaşamda çok önemli işlevlerine binaen günümüzde siyasi partiler demokratik rejimlerde ayrıcalıklı konuma sahiptirler. Nitekim bu bağlamda 1961 ve 1982 Anayasaları'nda siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olduğu ifade edilmektedir. Partilerin bu ayrıcalıklı konumları dolayısıyla zamanla anayasalarda siyasi parti kurumunun düzenlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmış ve hatta özel olarak siyasi partileri düzenleyen kanunlar çıkarılmaya başlanmıştır. Genel Olarak Siyasi Partiler Demokrasinin bugün geldiği aşamada siyasi partiler siyasi hayatta çok önemli bir konuma sahiptirler. Günümüz demokrasilerinde halkın parlamentolarda temsili neredeyse tamamen siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Egemenliğin sahibi olan halk seçimlerde verdiği oylarla temsilcilerini belirlerken ağırlıklı biçimde değişik siyasi partilerdeki adaylara oy vermektedirler. Dolayısıyla seçilen milletvekilleri de genel olarak siyasi partilere mensup kişiler olmaktadır. Bu nedenle halkın temsili konusunda siyasi partiler çok önemli kurumlar hâlini almışlardır. Siyasi Partilerin Sivil Toplum Kuruluşlarından Farkı Çoğulcu demokrasilerde partiler yanında çok yoğun biçimde dernek, vakıf, sendika ve benzeri kuruluşlar da kurulmakta ve bu kuruluşlar da siyasi sistemin işleyişinde çok önemli roller ifa etmektedirler. Sivil toplum kuruluşları olarak da görülebilecek olan bu kuruluşlar da belli bir ideolojik tercihi savunanları bir arada toplamasına rağmen bunlar siyasi partiler gibi kabul edilemezler. Zira siyasi partiler devlet yönetimine ilişkin olarak daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Siyasi Partilerin Tipolojisi Demokratik rejimlerde siyasi partiler çok değişik açılardan farklılıklar arz edebilmektedir. Bu nedenle de siyasi partiler bu farklı yönleri göz önünde tutularak değişik şekilde sınıflandırılmaktadırlar. Siyasi partiler parti örgütü, üye sayısı ve üyelerin niteliklerine göre kadro partisi ve kitle partisi; siyasi partilerin karar alma sürecindeki iç işleyişleri açısından disiplinli parti ve serbest parti; ülkedeki siyasi parti sayısına göre tek parti sistemi, çift parti sistemi ve çok partili sistem şeklinde sınıflandırılabilir. Siyasi Partilerin Organları ve Örgütlenmesi Siyasi partilerin kurulması ve örgütlenmesi partiler hukukunun en önemli konuları arasında yer almaktadır. Siyasi partilerin organları; Büyük Kongre, Genel Başkan, Merkez Karar, Yönetim ve İcra organları ile Merkez Disiplin Kurulu olmak üzere dört adettir. Siyasi partilerin tüzel kişiliğinin sona ermesi değişik şekillerde olabilmektedir. Bunlar; partinin büyük kongresinin kapanma kararı alması (fesih), partinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması, partinin büyük kongre kararı ile bir başka siyasi parti ile birleşmeye karar vermesi ve Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu'nda dernekler için sayılan kendiliğinden dağılmış sayılma hâllerinden birinin siyasi partiler için gerçekleşmiş olması durumunda partinin kendiliğinden dağılmış sayılması olmak üzere dört adettir. Parti İçi Demokrasi Siyasi partilerin iç işleyişi ve karar alma sürecinde demokrasi ilkeleri doğrultusunda hareket edilmesini amaçlayan parti içi demokrasi, esasında iktidara geldiğinde demokrasiyi işletecek olan siyasi partiler açısından önemli bir konudur. Nitekim 1982 Anayasası'nın 69. maddesinde de bu konuda, siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarının demokrasi ilkelerine uygun olacağı öngörülmektedir. Partilerin Seçimlere Katılması ve Aday Belirleme Usulü Siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için, Siyasi Partiler Kanunu'nun 36. maddesi, partilerin illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay önce teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şartını aramaktadır. Yine Kanun, milletvekili genel ve ara seçimlerinde partilerin adaylarını nasıl belirleyeceği konusunu ayrıntılı biçimde düzenlemiş olmakla birlikte, bu konuda çok farklı zamanlarda birçok değişiklik yapılmıştır. Siyasi Partilerin Kapatılması Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olmakla birlikte, özellikle İtalya ve Almanya örneklerinde totaliter partilerin iktidara gelmesi sonrasında demokrasinin siyasi partiler aracılığıyla ortadan kalkması gibi endişeler de gündeme gelmiştir. Bunun sonucu olarak demokratik rejimin kendisini yıkıcı / totaliter partilere karşı korumayı hedefleyen militan demokrasi anlayışı bazı ülke anayasalarında ve uluslararası belgelerdeki düzenlemelerle benimsenmiştir. Bu doğrultuda 1961 Anayasası'ndan bu yana Türkiye'de de siyasi partilerin yasaklanması ile ilgili açık hükümlere yer verilmiştir. 1982 Anayasası ise bu konudaki hükümleri daha ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Siyasi Parti Yasakları Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın bir siyasi parti hakkında kapatma davası açabilmesi için Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasında öngörülen yasaklara aykırılık iddiasının bulunması gerekmektedir. Bu fıkraya göre, "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür

diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez”. Siyasi Partilere Mali Yardım Yapılması Siyasi partilerin dernek, vakıf ve benzeri sivil toplum kuruluşlarından farklı olarak doğrudan iktidarı ele geçirme ve kullanma yetkisine sahip olmaları, devletçe bu kurumlara mali yardım yapılması ve bunların denetlenmesini gündeme getirmiştir. Doktrinde partilere mali yardım yapılması konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, Türkiye’de partilere devletçe yardım yapılmaktadır. Parti İçi Harcamaların Denetimi Siyasi partilerle ilgili bir konu da partilerin hesaplarının denetlenmesi hususudur. 1982 Anayasası’nda siyasi partilerin mali denetimini Anayasa Mahkemesinin yapacağı öngörülmüş ve 1995 yılında yapılan değişiklik sonrasındaki şekliyle Anayasa’nın 69/3. maddesinde bu denetimin nasıl yapılacağı konusunda şu hükme yer verilmiştir: “Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması Kanun’la düzenlenir.

KUVVETLER BİRLİĞİ VE KUVVETLER AYRILIĞINA GÖRE HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbiriyle ilişkileri, pozitif anayasa hukukunda hükümet sistemleri tasnifinin dayandığı temeli oluşturur. Siyasi rejimler ya da hükümet sistemleri, yasama ve yürütme erklerinin aynı elde toplandığı kuvvetler birliğine dayalı olabileceği gibi yasama ve yürütme işlevlerinin ayrı devlet organlarıncaya yerine getirildiği kuvvetler ayrılığına da dayanabilir. Kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemlerinde yasama ve yürütme iktidarları ya yasama organında ya da yürütme organında birleşmiştir. Yasama organında birleşmesi hâlinde meclis hükümeti, yürütmeye birleşmesi hâlinde mutlak monarşi veya diktatörlük rejimleri ortaya çıkar. Kuvvetler ayrılığına dayalı rejimlerde yasama ve yürütme iktidarları birbirinden sert bir şekilde ayrılmış olabileceği gibi iktidarlar yumuşak dengeli ve aralarında iş birliğine imkân verecek bir biçimde ayrılmış da olabilir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbiriyle ilişkilerinin niteliğine göre kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri, başkanlık sistemi, parlamenter hükümet sistemi ve bu ikisinin arasında yer alan bir rejim olarak yarı başkanlık sistemi biçiminde tasnif edilmiştir.

MECLİS HÜKÜMETİ SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Meclis hükümeti sistemi, kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü ilkesine dayanır. Yasama ve yürütme yetkilerini mecliste toplanmıştır. Yürütme görevini üstlenen Konsey, Meclisin emirleri doğrultusunda ve Meclis adına bu görevi yürütür. Yürütme organının Meclis üzerinde, fesih dâhil hiçbir yetkisi bulunmamaktadır. Buna karşılık Meclis yürütme organının görevine her an son verebilir. Meclis hükümeti sisteminde parlamentodaki bütün önemli siyasal gruplar yürütme içinde de temsil imkânı elde etmektedirler. Meclis hükümeti sistemi 1921 Anayasası Dönemi'nde Türkiye'de uygulanmıştır. İsviçre'de uygulanan bu sistemin, günümüzde çok fazla örneği yoktur.

PARLAMENTER SİSTEM

Parlamenter hükümet sisteminde, hükümet yasama organına karşı sorumludur, yani yasama organının güvenine dayanır ve güvensizlik oyuyla görevinden uzaklaştırılabilir. Buna karşılık, devlet başkanının da meclisi feshetme yetkisi vardır. Parlamenter sistemde yürütme organı ikibaşlıdır. Cumhuriyetlerde devlet başkanı cumhurbaşkanı, monarşilerde ise hükümdardır. Yürütmeye asıl yetkili olan ise bakanlar kuruludur. Parlamenter hükümet sisteminde devlet başkanının siyasal sorumluluğu yoktur. Parlamenter cumhuriyetlerde, devlet başkanının görevinden uzaklaştırılmasının tek yolu vatana ihanet veya anayasayı ihlal gibi ağır suçlardan dolayı cezai sorumluluğunun ortaya çıkarılmasıdır. Parlamenter hükümet sisteminde, başbakan yasama organı içinden seçilir. Bakanlar kurulu üyelerinin dışarıdan da seçilmesi mümkün olmakla birlikte, çoğunlukla bunlar da yasama organı içinden seçilirler. Parlamenter sistemde başbakan ve kabine kolektif bir yürütme organıdır. Türkiye'de 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'nın ilk hâli parlamenter hükümet sistemini benimsemişti. Ancak 1982 Anayasası'nın ilk hâli ile siyasal sorumluluğu bulunmayan Cumhurbaşkanına tanımış olduğu yetkiler, parlamenter hükümet sisteminin mantığıyla uyumsuzlukta ve bu durum klasik parlamenter rejimden bir sapma oluşturmaktaydı. 2017 yılında Anayasa'da yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle birlikte parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir.

YARI BAŞKANLIK SİSTEMİ

Yarı başkanlık sistemi, başkanlık sistemiyle parlamenter sistemin bazı unsurlarını birleştiren bir sistemdir. Yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilir ve önemli anayasal yetkilere sahiptir. Ancak yürütme organı başkanlık sisteminden farklı olarak yasama organına karşı sorumlu bir başbakan ve bakanlar kurulu da vardır. Bu durum da parlamenter hükümet sistemine benzemektedir. Türkiye'de Anayasa'da 2007 yılında yapılan değişikliklerle kabul edilen ve ilk uygulaması Ağustos 2014'te gerçekleşen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönteminin, Cumhurbaşkanının Anayasal yetkileriyle birlikte düşünüldüğünde, bu dönemde hükümet sistemini yarı-başkanlık modeline yaklaştırdığı söylenebilir.

BAŞKANLIK SİSTEMİ

Başkanlık sisteminin temelinde yasama ve yürütme kuvvetlerinin sert bir şekilde birbirinden ayrılması ilkesi vardır. Yasama yetkisi parlamentoya, yürütme yetkisi ise başkana aittir. Yasamada görev alan birinin yürütmeye, yürütmeye görev alan birinin de yasmada görev alabilmesi mümkün değildir. Başkanlık sisteminde yürütme organı tek-başlıdır. Bu sistemde halk tarafından seçilen başkan yürütme yetkisini tek başına kullanır, bir başbakan yoktur. Ancak başkanlık sisteminde başkanın "sekreter" adı verilen bakanları, danışmanları ve diğer görevliler yürütme yetkisinin kullanılmasına katılırlar.

Başkanın yasama organını feshedebilmesi mümkün değildir. Yasama organı da başkanı denetleyip görevden alamaz, başkanın görev süresi kural olarak değişmez niteliktedir. Amerikan başkanlık sisteminde yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerde kopukluğu gidermek üzere bir “kontrol ve denge” sistemi geliştirilmiştir.

TÜRK HÜKÜMET SİSTEMİ

1982 Anayasası ilk düzenlemesi ile parlamenter sisteme ağırlık vermekle birlikte, cumhurbaşkanını güçlendiren düzenlemeler içeriyordu. Cumhurbaşkanının tek başına kullandığı anayasal yetkilerin varlığı parlamenter sistem ile bağdaşmayacak nitelikteydi. 2007 yılında Anayasa’da yapılan değişiklik ve 2014’te cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle birlikte, hükümet sisteminin yarı-başkanlık modeline yaklaştırdığını söylemek mümkündür. 2017 yılında Anayasa’da yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle birlikte parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemi temelde başkanlık sistemine ilişkin unsurları bünyesinde barındırmakla birlikte, Türk hükümet sisteminin, Amerikan başkanlık sisteminden bazı önemli farklılıkları vardır. Örneğin Cumhurbaşkanlığı Sisteminde, Meclis ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri eş zamanlı olarak yapılmakta ve bu iki organdan birinin kararıyla seçimlerinin birlikte yenilenebilmesi mümkündür. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı ile Meclisin yetkileri çatışmaya yol açmayacak şekilde ayrıştırılmıştır. Ayrıca Türk sisteminde bütçe kirizlerini önlemek için, bütçenin kabul edilmemesi hâlinde önceki yılın bütçesinin belli bir artışla uygulanabilmesi mümkün hâle getirilmiştir.

Osmanlı Anayasal Gelişmeleri

1. Sened-i İttifak ve Fermanlar Sened-i İttifak

• Anayasacılığın en belirgin özelliği siyasi iktidarın sınırlandırılmasıdır. Bu anlamda 1808 tarihli Sened-i İttifak, Osmanlı-Türk anayasacılık girişimlerinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Sened, modern anlamda bir anayasa değildir. Adı üzerinde, taraflar arasında bir ittifak anlaşmasıdır. Anlaşmanın tarafları da padişah ile dönemin yerel güç odakları olan âyanlardır.

Fermanlar

• Fermanlar Tanzimat Dönemi’ni şekillenmesinin önemli rol oynayan belgelerdir, ilk Anayasamıza kaynaklık etmişlerdir.

2. Kanun-i Esasi

• Yeni Osmanlılar, Padişahın otoritesini sınırlamayı ve bu şekilde bir meşruti monarşi kurmayı, devleti kurtarmak için tek yol olarak görüyorlardı. Kanun-i Esasi, bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Midhat Paşa’nın yoğun gayretleriyle hazırlanan ve II. Abdulhamit tarafından ilan edilen Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti’nin ilk anayasasıdır. Bu Anayasa’da 1909 yılında radikal değişiklikler yapılarak, padişahın yetkileri sınırlandırıldı. Cumhuriyet Dönemi Anayasal Gelişmeleri 1. 1921 Anayasası

• 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, savaş şartlarında hazırlanmış, geçici bir belge niteliğindedir. Toplam 24 maddeden ibaret olan Anayasa’nın ilk maddesi “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir.” hükmüne yer vermektedir. 1921 Anayasası, yasama ve yürütme yetkisini Büyük Millet Meclisinde toplamak suretiyle (m. 2), güçler birliği esasına dayanan bir Meclis hükûmeti modeli getirmekteydi.

2. 1924 Anayasası

• 1924 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), 1923 yılında yapılan seçimler sonucunda oluşan yeni Meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu Anayasa, Meclis hükûmeti sisteminden parlamenter sisteme geçişi ifade eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 Anayasası’nda olduğu gibi, milletin “yegâne ve hakikî mümessili olup Millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder (m. 4).” Aynı şekilde yasama yetkisi ve yürütme gücü Mecliste toplanır. (m. 5) Ancak, Meclis yasama yetkisini bizzat kullanırken yürütme gücünü kendi içinden seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle kullanır.(m. 6, 7).

3. 1961 Anayasası

• 27 Mayıs Darbesi’nin en önemli ürünü hiç kuşkusuz 1961 Anayasası’dır. Anayasa’nın başlangıç kısmında darbeyi meşrulaştırmaya yönelik cümlelere yer verilmiştir. 1961 Anayasası, 1950-1960 Dönemi’nde iktidar olan Demokrat Parti iktidarına, onun benimsediği devlet ve demokrasi anlayışına bir tepki olarak şekillenmiştir. Anayasa’nın bu tepkiselliği onu baştan aşağı millî iradeye güvensizliğin izleriyle dolu bir belge hâline getirmiştir. Seçimle gelen iktidarı sınırlamak amacıyla yapısal anlamda bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir.

4. 1982 Anayasası

• 1982 Anayasası da bir tepki anayasasıdır ve bu tepkisel niteliği, bir yandan siyasal ve toplumsal yapının depolitizasyonu (siyasetten arındırılmasını) diğer yandan da daha güçlü bir yürütme organının yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. 1982 Anayasası’nı hazırlayan irade, siyaseti oldukça dar manada algılamış, neredeyse siyasi partiler dışında bütün kurum ve kuruluşlara siyaseti yasak bir iş hâline getirmiştir. 1982 Anayasası’nda Yapılan Değişiklikler

• Başlangıçtan bu yana tartışmalara yol açan 1982 Anayasası, 1987 yılından başlayarak bir anayasa için oldukça kısa zamanda çok sayıda değişikliğe (17 Değişiklik) uğramıştır. Yapılan değişikliklerin yönü ise olumlu olmuştur. Zira 1982 Anayasası’nda yapılan bir dizi değişiklik “özgürlük” ile “otorite” mücadelesinde birincisini daha fazla korumaya yöneliktir. Türkiye’de demokrasinin geleceğini etkileyecek bu değişiklikler temel hak ve özgürlükler ile hukuk devleti olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.

1. Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Değişiklikler Anayasa paketinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin başlıca değişiklikler şunlardır:

- a. Pozitif ayrımcılık güçlendirilmiştir.
- b. Kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.
- c. Seyahat hürriyetinin alanı genişletilmiştir.
- d. Çocuk hakları Anayasa’ya açıkça girmiştir.

- e. Sendikal haklar güçlendirilmiştir.
- f. Herkese bilgi edinme ve bireysel başvuru hakkı tanınmıştır.
- g. Demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin güvenceleri artırılmıştır.
- h. Temel hak ve hürriyetleri korumaya yönelik yeni mekanizmalar getirilmiştir.

2. Hukuk Devletine İlişkin Değişiklikler

- a. Anayasa Mahkemesi yeniden yapılandırılmıştır. Üye sayısı 11'den 17'ye çıkarılmıştır.
- b. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun temsil kabiliyeti geliştirilmiştir.
- c. İdari işlemler büyük ölçüde yargı denetimine açılmıştır.
- d. Askerî yargının alanı daraltılmıştır.
- e. 12 Eylül Darbesi'ni yapanların yargılanmasını engelleyen Anayasa'nın Geçici 15. maddesi kaldırılmıştır. f. Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'nın Yüce Divan'da yargılanabileceklerine dair hüküm eklenmiştir.

1982 Anayasası'nın Temel Özellikleri

1. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi, askerî müdahalenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa'nın hazırlanmasında 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyan komutanların oluşturduğu Millî Güvenlik Konseyi belirleyici olmuştur.
2. 1982 Anayasası, önceki anayasalar gibi, katı anayasalar grubunda yer almaktadır. Bu katılık Anayasa'nın ilk hâlinde çok daha belirgindi. Anayasa'nın değiştirilebilmesi için Meclis üye tamsayısının en az üçte ikisinin kabulü gerekiyordu.
3. Anayasa, önceki döneme tepki olarak "rasyonelleştirilmiş parlamentarizm" anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış gereği, kriz dönemlerinde siyasal sistemin tıkanmasını engelleyici kural ve kurumlara yer verilmesi esastır.
4. Anayasa, yürütme organını güçlendirmiştir. Esasen, bu durum 12 Mart ara rejimi döneminde yapılan anayasa değişikliklerinin başlattığı eğilimin devamı niteliğindedir. 1961 Anayasası'nın yarattığı varsayılan "otorite boşluğu"na tepki olarak yürütmenin güçlendirilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, yürütmenin özellikle Cumhurbaşkanı üzerinden güçlendirilmesi parlamenter sistemi zorlayan sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. 5. Yapılan değişiklikler sonucunda, Anayasa'nın "otoriter" niteliği ve "vesayetçi" yaklaşımı önemli ölçüde törpülenmiştir. Ancak, tüm bu değişiklikler, mümkün olan en geniş katılımı hazırlanacak, bireyi ve haklarını esas alan, demokratik, çoğulcu ve özgürlükçü bir yeni anayasaya olan ihtiyacı ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Anayasada yer alan temel ilkeler

CUMHURİYETÇİLİK

Anayasamızın 1'inci maddesinde de yer alan Cumhuriyet kavramını dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı şekilde kullanmak mümkündür. Dar anlamda cumhuriyet, monarşi olmayan devlet anlamına gelmektedir. Geniş anlamda cumhuriyet ise demokrasi ile aynı anlamı ifade eder. Buna göre cumhuriyet, egemenliğin halka ait olduğu ve yöneticilerin seçim ile belirlendiği rejimi ifade etmektedir. Anayasamızda Cumhuriyet ilkesinin dar anlamda yani monarşi olmayan devlet anlamında kullanıldığı görülmektedir. **BAŞLANGIÇTA YER ALAN İLKELER**

Başlangıç bölümleri anayasaların yapılış sebepleri ile dayandıkları temel felsefeyi açıklayan ve genellikle edebi bir üslupla yazılan kısımlarıdır. Bu bölümler kural olarak anayasanın diğer hükümleri gibi uygulanabilir hukuk normları içermezler. Bu nedenle genellikle, anayasa metinlerine dahil edilmez ve kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde ölçü norm olarak kullanılmazlar. Ancak 1982 Anayasası başlangıç kısmını anayasa metnine dahil etmiştir. Başlangıçta bulunan ve aynı zamanda Anayasa'nın 2. maddesinde ve bazı maddelerinde de yer alan ilkeler anayasallık denetiminde ölçü norm olarak kullanılabilir. Ancak başlangıçta yer alan ve somutlaştırılması mümkün olmayan diğer açıklamaların ölçü norm olarak kullanılmaması, daha çok pozitif anayasa normlarının yorumlanmasında faydalanılması gerekir.

ÜNİTER DEVLET

Üniter devlet ilkesini daha iyi anlayabilmek için, federal devlet ilkesini birlikte açıklamak faydalı olacaktır. Örneğin, üniter devlette tek bir anayasa, yasama organı ve hükümet vardır. Federal devlette ise, federe devletlerin de kendi anayasaları, yasama organları ve hükümetleri bulunmaktadır. Üniter bir devlette, yasama, yürütme ve yargı iktidarları federal sistemlerde olduğu gibi bölünemez. Federal devlette, merkezî yönetim ile eyaletler arasındaki yetki paylaşımı ve ilişkiler federal anayasa ile belirlenir. Genellikle, uluslararası ilişkiler, savunma, para birimi ve ekonominin temel işleyişi federal devletin yetki alanındadır.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE BAĞLI DEVLET

Atatürk'ün benimsediği milliyetçilik anlayışı, 1982 Anayasasında yer alan ilgili hükümlerden ve Atatürk'ün bazı ifadelerinden faydalanılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna göre Atatürk'ün ve dolayısıyla Anayasa'nın benimsediği milliyetçilik anlayışı, "ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan subjektif milliyetçilik" anlayışıdır. Anayasa'da yer alan, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" hükmünün de buna dayandığı kabul edilmektedir.

LÂİK DEVLET

Laik devlet din ve vicdan hürriyetini güvence altına alan, resmî bir dine sahip olmayan, din ve inançlar karşısında eşit mesafede duran ve din ve devlet işlerinin ayrı olduğu devlet demektir.

DEMOKRATİK DEVLET

Eski Yunanca "halk" anlamına gelen "demos" ve "yönetmek" anlamına gelen "kratein" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan demokrasinin sözlük anlamı "halk yönetimi" demektir. Halkın yönetimi anlamında demokrasi, yönetim ile ilgili kararların doğrudan halk tarafından alınması ve uygulanmasıdır. Bu anlamıyla demokrasi günümüz açısından bir idealden öte anlam taşımamaktadır. Bu sebeple demokrasiyi siyasal iktidarın halk iradesine dayandığı, siyasal kararların halkın isteklerine uygun olarak alındığı ve seçimlerle siyasal iktidarların belirlendiği yönetim biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Ancak günümüz demokrasilerinde, bu tanımın yanı sıra demokrasinin başka kurumlarından da bahsedilmektedir. Demokrasinin temel kurumları özgür ve düzenli seçimler, siyasal çoğulculuk ve yarışma (çok-partili siyasal hayat), insan hakları (temel hak ve hürriyetler), çoğunluk yönetimi ve azınlık hakları ile seçilmişlerin üstünlüğüdür.

HUKUK DEVLETİ

Hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına dayandığı ve vatandaşların da hukuki güvenlik içinde bulunduğu bir sistemdir. Hukuk devletinin amacı, yönetim yetkisinin keyfi kullanımının yarattığı tehlikeyi asgariye indirmek; istikrarsız, açık olmayan ve geçmişe dönük kuralların neden olduğu kişisel hürriyet ve onur ihlallerini engellemektir. Hukuk devleti kanun devleti demek değildir. Hukuk devletinde egemen olması gereken hukuk, insan hak ve hürriyetlerini tanıyan, vatandaşlar için hukuki güvenlik sağlayan, adil ve evrensel standartlara uygun bir hukuktur. Bir hukuk

devletinde devletin tüm organlarının yani yasama, yürütme ve yargı organlarının hukuk ile bağlı olması gerekir. Bunun için de kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olması, yargının bağımsız olması gerekir. Bir hukuk devletinde ayrıca, birey hak ve hürriyetlerinin tanınması ve korunması ve bireylerin hukuk güvenliği içerisinde bulunması gerekir.

SOSYAL DEVLET

Sosyal devletin temel amacı herkese insan onuruna yakışır asgari bir hayat düzeyi sağlamaktır. Bunun sağlanabilmesi için bazı temel sosyal hakların tanınması ve gerçekleştirilmesi gereklidir. Çalışma, sosyal güvenlik, adil ücret, konut, eğitim ve sağlık hakları, bu temel hakların başında gelmektedir. Devletin sosyal ve ekonomik ödevlerinin sınırlarının belirlenmesinde esas alınacak temel kriter “mali kaynakların yeterliliği ölçüsü”dür. Ekonomik ve sosyal ödevlerin yerine getirilmesinde göz önünde tutulacak ikinci kriter ise, “ekonomik ve sosyal görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözetmek”tir. Sosyal devletin başka bir gereği de millî gelirin bireyler arasında adaletli ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlayacak tedbirleri almaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için, vergi adaletinin sağlanması, kamulaştırma, devletleştirme, toprak reformu ve planlama gibi birtakım yöntemler ve tedbirler kullanılabilir.

EŞİTLİK

Eşitlik ilkesi Anayasa’da genel esaslar bölümünde düzenlenmiştir. Anayasa’nın eşitliğe ilişkin 10. maddesi kişiler arasında ayrımcılık yapılmasını ve bazı kimselere ayrıcalık tanınmasını yasaklamakta ve bütün devlet organlarına eşit işlem yapma yükümlülüğü getirmektedir. 10. madde ayrıca, bazı kişi veya gruplar lehine pozitif ayrımcılık yapılabilmesine imkân tanımaktadır.

1982 ANAYASASI'NA GÖRE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN GENEL REJİMİ İNSAN HAKLARI İLE İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Hürriyet Hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki olarak tanımlanabilir. Günümüzde sınırsız bir hürriyet anlayışı kabul edilmemektedir. Herkes özgürlüklerini başkalarına zarar vermeden kullanabilir. Bu hususu da tanıma sokarsak, hürriyet, başkalarına zarar vermemek şartıyla, bireyin bir şeyi yapıp yapmamaya ya da belli bir şekilde davranıp davranmamaya kendi iradesiyle karar vermesi ve kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından engellenmemesi şeklinde tanımlanabilir. Hak Hak, hukuk tarafından kişiye tanınmış olan ve belli bir şeyin yerine getirilmesini içeren isteme yetkisidir. Hak, hukukun koruduğu menfaattir; hukuk düzenince tanınan bir yetkidir. Hak sahibi olmak, bir şey yapmaya yetkili olmak ya da bir şeyi talep edebilmek demektir. Hak, sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi verirken, başkalarına da bu yetkinin kullanılmasına engel olmama, saygı gösterme yükümlülüğü getirir. İnsan hakları İnsan hakları, ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. İnsan hakları, bütün insanların sahip olduğu kabul edilen ya da hukuk tarafından herkese tanınması gerektiğine inanılan ideal haklar ve hürriyetler bütünüdür. İnsan hakları, insanın değerini ve onurunu korur. İnsanın, “insanca” yaşaması için gerekli, zorunlu koşulları ifade eder. İnsan haklarının kaynağı, “insan doğası” ve bu doğanın özünde var olan “insan onuru”dur. Temel hak ve hürriyetler Temel hak ve hürriyetler kavramı, anayasa ile tanınan hak ve hürriyetleri ya da uluslararası sözleşmeler ve anayasalarla tanınmış hak ve hürriyetleri ifade eder.

1982 ANAYASASI'NIN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERE YAKLAŞIMI

1982 Anayasası, 2. maddedeki insan haklarına saygılı devlet ilkesinin gereği olarak çağdaş bir anayasada yer alması gereken hak ve özgürlükleri içermektedir. Ancak 1982 Anayasası'nın ilk şeklinin temel hak ve hürriyetlere ilişkin hükümleri haklı olarak eleştirilmiştir. Bununla birlikte Anayasa, 1995, 2001, 2004 ve 2010 yılında yapılan değişikliklerle büyük ölçüde “liberalize” edilmiş, Türk anayasal düzeninin sahip olduğu otoriter görüntü önemli ölçüde tasfiye edilmiş ve insan hakları alanında Avrupa standartlarına yaklaşılmıştır. 1982 Anayasası, birey hakları ile toplum çıkarlarının çatışması hâlinde toplumun çıkarlarının öncelikli olduğunu çeşitli şekillerde dile getirmiştir. 1982 Anayasası'nın en belirgin özelliklerinden biri de, “hürriyet-otorite” dengesinde otoriteden yana tavır koymuş olmasıdır. 1982 Anayasası (m. 2), 1961 Anayasası'ndaki “insan haklarına dayalı” deyimini yerine, “insan haklarına saygılı” deyimini kullanmıştır. Anayasa, hakları ve ödevleri birlikte düzenlemiştir. Anayasa'nın “temel haklar ve ödevler” başlığını taşıyan ikinci kısmında yer alan bölüm başlıkları, haklar ve ödevler” şeklindedir. Ayrıca Anayasa'nın 12. maddesinin ikinci fıkrasında, temel hak ve hürriyetlerin, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva ettiği vurgulanmıştır.

1982 ANAYASASI'NIN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİ SINIFLANDIRMASI 1982

Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler Anayasa'nın ikinci kısmında düzenlenmiştir. Bu kısmın “genel hükümler” başlıklı bölümünde (m. 12-16) temel hak ve hürriyetlerin niteliği, sınırlanması, kötüye kullanılmaması, durdurulması ve yabancıların durumu hükme bağlanmıştır. Anayasa daha sonra temel hak ve hürriyetleri üç kategori hâlinde düzenlemiştir: “Kişinin hakları ve ödevleri” (m. 17-40), “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” (m. 41-65) ve “siyasi haklar ve ödevler” (m. 66-74). Anayasanın bu ayrımı, Jellinek tarafından yapılan, “negatif statü hakları”, “pozitif statü hakları” ve “aktif statü hakları” ayrımına uygundur.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN NİTELİĞİ

Temel hak ve hürriyetlerin niteliği başlığını taşıyan Anayasanın 12. maddesine göre; “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.”

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANMASI

Temel Hak ve Hürriyetlerin Objektif ve Anayasal Sınırları Temel hak ve hürriyetlerin anayasal sınırları, doğrudan anayasa tarafından konulan sınırlardır. Anayasa bazı hak ve hürriyetleri düzenlerken onları sınırlarıyla birlikte tanımlamaktadır. Anayasa tarafından öngörülen bu sınırlar, hakkın tanımında yer alırlar ve onun anayasal sınırlarını oluştururlar. Örneğin Anayasamızın 34. maddesine göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ancak onun “silahsız ve saldırısız” olması koşuluyla mevcuttur.

Anayasada belirtilmiş olmasa bile bazı hak ve hürriyetlerin kendi niteliklerinden doğan, başka bir deyimle “eşyanın tabiatında mevcut” olan “objektif (nesnel) sınırları” vardır. Örneğin dilekçe hakkı, nesnel sınırlılığı gereği, hakaret veya tehdit taşıyan dilekçelere cevaz vermez. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması Demokratik hukuk devletinin önemli unsurlarından biri de hak ve özgürlüklerin tanınıp güvenceye bağlanmasıdır. Demokratik hukuk devletinin özünü hak ve özgürlükler oluştursa da bunların sınırsızlığından söz etmek mümkün değildir. Herkesin özgürlüklerden yararlanabilmesi için özgürlüklerin belli ölçüde sınırlanması kaçınılmazdır. Ancak hukuk devletinde hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaların istisnai nitelik taşıması zorunludur. Sınırlama, belli bir temel hak ve hürriyetin koruduğu alana dışarıdan girilmesi ve bu alanın daraltılmasıdır. Bir başka deyişle sınırlama, belirli bir temel hak ve hürriyetin Anayasada öngörülen ya da belirlenen alanı içinde kişiye sağlanan olanakların yasa koyucu tarafından daraltılmasıdır. 1982 Anayasası, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını olağan ve olağanüstü dönemlerde sınırlama olmak üzere iki ayrı sisteme bağlamıştır. Anayasa'nın 13. maddesi, temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerde sınırlandırılmasını, 15. madde ise, olağanüstü hâllerde sınırlandırılmasını düzenler. Temel hak ve hürriyetlerin olağan dönemlerde sınırlandırılmasını düzenleyen 13. maddeye göre; “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” Anayasa'nın 13. maddesine göre, temel hak ve hürriyetler ancak kanunla sınırlanabilir. Yani, temel hak ve hürriyetler, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, yönetmelik veya diğer idari işlemler ile sınırlanamaz. Keza temel hak ve hürriyetler, yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabilir. Temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamaların anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması gerekir. Ayrıca temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine, yani demokrasinin gereklerine/niteliklerine aykırı olamaz. Demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü, sınırlamanın zorunlu ya da istisnai tedbir niteliğinde olmasını, başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem olmasını ifade eder. Anayasa Mahkemesine göre, temel hak ve özgürlüklere getirilen bir sınırlama, zorlayıcı bir sosyal ihtiyacın karşılanması ya da gidilebilecek en son çare niteliğinde değilse, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırılık oluşturur. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında gözetilmesi gereken ölçütlerden biri de öze dokunma yasağıdır. Hakkın kullanılmasını önemli ölçüde güçleştiren, hakkı kullanılamaz hâle getiren veya ortadan kaldıran sınırlamalar, hakkın özüne dokunur. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında önemli bir kriter olan ölçülülük ilkesi, 2001 Anayasa değişikliği ile 13. maddeye eklenmiştir. Ölçülülük ilkesi, elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeden oluşur. Elverişlilik, başvuru olan önlemin ulaşılmak istenen amaç için elverişli olmasını; gereklilik, başvuru olan önlemin ulaşılmak istenen amaç açısından gerekli olmasını; orantılılık ise, başvuru olan önlem ile ulaşılmak istenen amaç arasında olması gereken ölçüyü ifade eder. 2001 Anayasa değişikliğinin getirdiği yeniliklerden biri de, laik Cumhuriyet'in gereklerine aykırı olmama kriteridir. Anayasaya göre, temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamaların laikliğin gereklerine uygun olması gerekir. Olağanüstü Yönetimlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması 1982 Anayasası, genel olarak temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını 13. maddesinde düzenlemiştir. Ancak, savaş, seferberlik ve olağanüstü hâllerde hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını ve hatta durdurulmasını özel olarak düzenleyen madde 15. maddedir. Buna göre, "Savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde, temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.” Maddenin ikinci fıkrasına göre, olağanüstü dönemde de olsa savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN KÖTÜYE KULLANILAMAMASI

Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve anayasalarda temel hak ve özgürlüklerin “kötüye kullanılması yasağı”, çoğulcu demokratik toplum düzenini korumak amacıyla getirilmiş bir ilkedir. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağını düzenleyen Anayasanın 14. maddesine göre, “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.”

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN KURULUŞU

1982 Anayasası'nın 75. maddesine göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen altıyüz milletvekilinden oluşur." Maddenin ilk şeklinde milletvekili sayısı 400 iken, 1987 değişikliği ile 450'ye, 1995 değişikliği ile 550'ye ve nihayet 2017 değişikliği ile 600'e yükseltilmiştir.

MİLLETVEKİLİ SEÇİLME YETERLİLİĞİ

Onsekiz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlikle ilişkisi olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Milletvekili seçilebilmek için öncelikle Türk vatandaşı olmak gerekir. Çifte vatandaşlık milletvekili seçilmeye engel değildir. Milletvekili seçilebilmek için 18 yaşını doldurmuş olmak gerekir. 1982 Anayasası, milletvekilliği için asgari eğitim düzeyini şart koşturmuştur. Anayasa'nın 76. maddesine göre, en az ilkokul mezunu olmayanlar milletvekili seçilemezler. Anayasa'nın 76. maddesinin son şekline göre, askerlikle ilişkisi olanlar milletvekili seçilemezler. Anayasa'nın 76. maddesine göre, milletvekili seçilebilmek için kısıtlı olmamak gerekir. Anayasa'nın 76. maddesine göre, kamu hizmetinden yasaklılar, milletvekili seçilemezler. Anayasa'nın 76. maddesine göre, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemezler. Anayasa'nın 76. maddesine göre, süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemezler. Anayasa'nın 76. maddesine göre, zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymiş olanlar affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Madde metninde her ne kadar "gibi" ifadesi geçse de, yüz kızartıcı suçların maddede sayılan suçlardan ibaret olduğu kabul edilmektedir. Anayasa'nın 76. maddesine göre, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Anayasa'nın 76. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan yüz kızartıcı suçlar ve belirli suçlardan hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Buna karşılık, bu tür suçlara girmeyen ama toplam bir yıldan fazla hapis veya ağır hapis cezasından dolayı milletvekili seçilemeyenler, affa uğramışlar ise milletvekili seçilebilirler. Anayasa'nın 76. maddesinin son fıkrasında; hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensuplarının görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacakları ve milletvekili seçilemeyecekleri belirtilmiştir.

SEÇİM DÖNEMİ VE SEÇİMİN BAŞLANGICI

1982 Anayasası'nın 77. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır. Anayasa'nın 116. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, beş yıllık süre dolmadan üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu hâlde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Keza Cumhurbaşkanı da seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Böyle bir durumda, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

SEÇİMLERİN GERİYE BIRAKILMASI

Anayasa'nın 78. maddesine göre, savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir. Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

ARA SEÇİMLER

Anayasa'ya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması hâlinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tam sayısının yüzde beşini bulduğu hâllerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir. Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçim yapılamaz.

SEÇİMLERİN GENEL YÖNETİM VE DENETİMİ

1982 Anayasası, seçimlerin serbestliği ve dürüstlüğünü sağlamak amacıyla, seçimlerin yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılmasını kabul etmiştir. Demokrasilerde seçimlerin yönetiminin yargı organlarına bırakılması zorunlu olmamasına rağmen, Anayasamızın 79. maddesi, “Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır” hükmüyle, hem seçimlerin yönetimini hem de seçim uyumsuzluklarının çözümünü bağımsız ve tarafsız organlara bırakmıştır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kuruludur. Anayasa’ya göre, Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.

SEÇMEN OLABİLMENİN ŞARTLARI

1982 Anayasası ve 298 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde seçmen olabilmek için öncelikle Türk vatandaşı olmak gerekir. Seçmen olabilmeyen ikinci şartı, 18 yaşını doldurmuş olmaktır. Üçüncüsü, seçmen kütüğüne yazılı olmaktır. Dördüncüsü, kısıtlı olmamaktır. Beşincisi, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak gerekir. Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar.

SEÇİM İLKELERİ

Bir ülkedeki seçimin demokratik olarak kabul edilebilmesi için o seçimin bazı evrensel koşulları taşıması gerekir. Bunlar: Serbest oy veya seçimlerin serbestliği ilkesi, eşitlik, gizlilik, genel oy, açık sayım ve döküm, dürüstlük ilkeleridir. Anayasaya göre, seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

SEÇİM SİSTEMİ

1982 Anayasası, önceki anayasalar gibi, herhangi bir seçim sistemi öngörmemiş, seçim sisteminin belirlenmesini yasa koyucuya bırakmıştır. Milletvekili Seçimi Kanunu, seçim sistemi olarak nispi temsilin d’Hondt usulünü benimsemekle birlikte buna %10’luk ülke barajını da eklemiştir.

Yürürlükteki seçim sistemi “barajlı nispi temsil” olarak adlandırılabilir.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

Milletvekilliği Sıfatının Kazanılması Milletvekili seçilenlere il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair bir tutanak verilir. Tutanakla milletvekili seçildiği tespit edilen adaylar, milletvekilliği sıfatını oy verme işleminin bittiği andan itibaren kazanırlar. Milletvekilliğinin Sona Ermesi Anayasa’ya göre, milletvekilliği, istifa, üyelikle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etme ve devamsızlık hâllerinde Meclis kararıyla düşer. Kesin hüküm giyme ve kısıtlanma hâllerinde ise kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle düşer. Anayasa’nın 85. maddesine göre, TBMM, istifa, üyelikle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etme ya da devamsızlık nedeniyle milletvekilliğinin düşmesine karar verdiğinde, kararın alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya iç tüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar.

YASAMA BAĞIŞIKLIĞI

Yasama Sorumsuzluğu Mutlak dokunulmazlık olarak da adlandırılan yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin yasama görevlerini yerine getirirken söyledikleri sözlerden, açıkladıkları düşüncelerden ve verdikleri oylardan dolayı herhangi bir hukuki veya cezai takibata uğramayacakları anlamına gelir. Anayasa’nın 83. maddesinin birinci fıkrasına göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.” Yasama sorumsuzluğu oy, söz veya düşünce açıklamasının “yasama çalışmaları” sırasında yapılmış olması şartıyla parlamento üyelerine cezai açıdan tam, mutlak bir koruma sağlar. Buna karşılık hukuki sorumluluğu ortadan kaldırmaz. Bu nedenle milletvekillerine karşı hakaret ve sövme eylemleri nedeniyle hukuk mahkemelerinde tazminat davası açılması mümkündür. Yasama Dokunulmazlığı Yasama dokunulmazlığı, parlamento üyeleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, parlamentonun izni olmadan, gözaltına alma, tutuklama gibi bazı ceza muhakemesi işlemlerinin yapılamayacağı anlamına gelmektedir. Anayasa’nın 83. maddesinin ikinci fıkrasına göre, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hâli, yasama dokunulmazlığının kapsamı dışındadır. Dokunulmazlığın meclis kararı olmaksızın kendiliğinden kalktığı bu istisnai durumun söz konusu olabilmesi için iki şartın birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Buna göre, milletvekili suçüstü hâlinde yakalanmalı ve işlediği iddia edilen suç, ağır cezalı olmalıdır. Seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa

'nın 14. maddesindeki durumlar yasama dokunulmazlığının kapsamı dışındadır. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz. Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmiş olması hâlinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya iç tüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar. Dokunulmazlığın kaldırılması kararı Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği takdirde ilgili milletvekili başkaca bir işleme gerek kalmadan tekrar dokunulmazlığına kavuşur.

YÜRÜTME ORGANININ YAPISI

1982 Anayasası, 2017 Anayasa değişikliğine kadar, bazı yönleriyle klasik parlamenter sistemden uzaklaşsa da, esas itibarıyla parlamenter hükümet sistemini benimsemişti. Parlamenter hükümet sistemine uygun olarak da, yürütme organı Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulundan oluşmaktaydı. Yani yürütme organı düalist yapıdaydı. 2017 Anayasa değişikliğinin 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine (Türk tipi başkanlık sistemine) geçilmiş ve yürütme organı monist yapıya dönüşmüştür. 1982 Anayasası'nın 8. maddesine göre, "Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir." Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir (m. 104).

CUMHURBAŞKANI

Cumhurbaşkanının Seçimi ve Göreve Başlaması 1982 Anayasası'nın 101. maddesine göre, "Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, doğrudan halk tarafından seçilir." Buna göre, cumhurbaşkanı seçilebilmek için Türk vatandaşı olmak, kırk yaşını doldurmuş olmak, yükseköğrenim yapmış olmak ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak gerekir. Anayasa'ya göre, bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Dolayısıyla iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapan birinin yeniden aday gösterilmesi kural olarak mümkün değildir. Ancak Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hâlinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir.

Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir. Seçilme yeterliliğine sahip bir kişi, doğrudan kendisi aday olamaz; siyasi parti grupları, siyasi partiler ya da en yüz bin seçmen tarafından aday gösterilmesi gerekir. Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı, iki türlü seçim sistemine göre doğrudan halk tarafından seçilir. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilir. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin herhangi bir nedenle seçime katılmaması hâlinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması hâlinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların salt çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilir. Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması hâlinde, sadece Cumhurbaşkanı seçimi yenilenir.

Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer. Anayasa'ya göre (m. 101), "Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir." Ancak Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hâlinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir. Keza Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimine bir yıldan fazla süre kalması hâlinde, 45 gün içinde yalnızca Cumhurbaşkanı seçimi yapılır ve seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Bu iki istisnai hâlde

Cumhurbaşkanının üç dönem görev yapması mümkündür. Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içer. Cumhurbaşkanlığı Görevini Sona Erdiren Hâller Cumhurbaşkanının görevini sona erdiren hâllerden ilki, beş yıllık görev süresinin dolmasıdır. Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır ve bu süre ant içmeyle başlar.

Cumhurbaşkanının görevini sona erdiren hâllerden ikincisi, TBMM veya Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesidir. Seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hâlinde, TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimleri birlikte yapılır. Böyle bir durumda Cumhurbaşkanının beş yıllık görev süresi dolmadan görevi sona ermiş olur. Cumhurbaşkanının görevini sona erdiren hâllerden üçüncüsü, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir sebeple boşalmasıdır. Cumhurbaşkanına Vekâlet Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması hâlinde, kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır (m. 106/2). Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hâllerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır (m. 106/3). Cumhurbaşkanının

Görev ve Yetkileri 1982 Anayasası'nın 8. maddesine göre, yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir. Görüldüğü üzere, yürütme yetkisi ve görevi tümüyle Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen Anayasa'nın 104. maddesine göre, Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Cumhurbaşkanı yürütme organı olarak yürütme yetkisini kullanır, "Devletin başı" sıfatıyla da Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk milletinin birliğini temsil eder; anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin önemli bir kısmı Anayasa'nın 104. maddesinde düzenlenmiştir. Maddede sayılanların bir kısmı yürütme yetkisiyle, bir kısmı ise devlet başkanı sıfatıyla sahip olduğu temsil yetkisiyle ilgilidir. Cumhurbaşkanının temsil yetkisi ile Anayasa'nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin etme görevi dışında sahip olduğu diğer görev ve yetkilerden bazıları şunlardır: Kanunları yayımlamak; kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek; kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak; Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ile bakanları atamak ve görevlerine son vermek; üst kademe kamu yöneticilerini atamak ve görevlerine son vermek; yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek; milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak; Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerektiğinde halkoyuna sunmak; millî güvenlik politikalarını belirlemek ve gerekli tedbirleri almak; Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek; yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarmak. Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasa'da ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Başkanlık sisteminde başkan doğrudan halk tarafından sabit bir süre için seçilir ve seçildikten sonra parlamento tarafından görevine son verilemez. Dolayısıyla başkanlık sisteminde başkanın siyasi sorumluluğu halka karşıdır ve ancak seçimler yoluyla ortaya çıkarılır. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sisteminde de kuşkusuz Cumhurbaşkanı siyasi olarak halka karşı sorumludur. Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı, hem göreviyle ilgili suçlardan hem de kişisel suçlarından sorumludur. Anayasa'nın 105. maddesine göre, Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tam sayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma komisyonunun raporu Genel Kurulda görüşülür ve Cumhurbaşkanı TBMM üye tam sayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk edilebilir. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer.

CUMHURBAŞKANI YARDIMCILARI VE BAKANLAR

Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcısının en önemli görev ve yetkisi, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması hâlinde (m. 106/2) veya Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hâllerinde (m. 106/3), Cumhurbaşkanına vekâlet etmek ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanmaktır. Cumhurbaşkanı yardımcılıkları, Cumhurbaşkanı tarafından verilen görevleri yaparlar. Bakanlar, yürütme yetkisinin kullanılmasında Cumhurbaşkanına yardımcı olan kişilerdir. Bakanlar, Cumhurbaşkanının belirlediği politikaları izlemek, programını ve aldığı kararları uygulamakla yükümlüdürler. Bakanlar hem siyasi hem de idari yönden Cumhurbaşkanına bağlı ve ona karşı sorumludurlar. Anayasa'ya göre (m. 106/5), Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Bakanların yasama organı, yani TBMM karşısında siyasi olarak sorumlu tutulabilmeleri mümkün değildir. Meclisin gensoru yoluyla bir bakanın görevine son verme yetkisi yoktur. Cumhurbaşkanı yardımcılıklarının ve bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı cezai sorumluluğu vardır. Ancak göreviyle ilgili bir suç işleyen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın yargılanabilmesi için önce hakkında meclis soruşturması açılması ve soruşturma sonucunda Yüce Divana sevk edilmesi gerekir. Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ve bakanlar görevleriyle ilgili olmayan suçlardan dolayı da cezai sorumluluğa sahiptirler. Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanırlar.

DEVLET DENETLEME KURULU

Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanlığına bağlı üst denetleme organıdır. Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde

olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar. Silahlı Kuvvetler, 1982 Anayasası'nın ilk şeklinde Devlet Denetleme Kurulunun denetim kapsamının dışında tutulmuştu. 2017 Anayasa değişikliğiyle Silahlı Kuvvetleri denetim dışında bırakan ibare kaldırılmıştır. Artık Silahlı Kuvvetler de Devlet Denetleme Kurulunun denetimine tabidir. Yargı organları, daha önce olduğu gibi, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.

1982 ANAYASASI'NA GÖRE YASAMA ORGANI II İÇ TÜZÜK

Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarını sağlıklı ve etkin bir şekilde yürütebilmesi için iç örgütlenmesine ve çalışma düzenine ilişkin kuralların bulunması gerekir. Meclislerin kendi çalışma ve faaliyetlerini düzenlemek amacıyla koydukları kurallara "içtüzük" adı verilir. Hukuki niteliği itibarıyla parlamento kararı olan TBMM İç Tüzüğü, dayanağını anayasadan alır. Anayasa'nın 95. maddesine göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür." Parlamentoların kendi iç tüzüklerini yapması, kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda yönetsel bağımsızlıklarının bir gereğidir. Parlatentonun yönetsel bağımsızlığı ilkesi uyarınca parlamento, kendi çalışma usullerini, diğer devlet organlarının katılımı olmaksızın, kendi yaptıkları iç tüzükte belirlerler. İç tüzük, hukuki niteliği itibarıyla bir parlamento kararı olmakla birlikte, diğer parlamento kararlarından farklı olarak, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabidir. Anayasa'nın 148. maddesine göre, "Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler..." Anayasamıza göre (m. 95/2), "İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir." TBMM'NİN İÇ YAPISI Başkanlık Divanı Meclis çalışmalarını yönetmek üzere, Meclisin kendi içinde oluşturduğu organa Meclis Başkanlık Divanı denir. Anayasa'nın 94. maddesine göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur." Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki yıldır, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise o yasama döneminin sonuna kadar devam eder. 1982 Anayasası, Meclis Başkanının seçiminde bir tikanıklık yaşanmaması ve seçim sürecinin uzamaması için, birtakım önlemler almıştır. Anayasa'ya göre (m. 94), "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren beş gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir, Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, beş gün içinde tamamlanır." Anayasa, Meclis Başkanı ve başkanvekillerinin tarafsızlığını sağlamak üzere, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan hâller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar" hükmünü getirmiştir (m. 94). Meclis Başkanının Türkiye Büyük Millet Meclisini Meclis dışında temsil etmek, Genel Kurul görüşmelerini yönetmek, Tutanak dergisi ile tutanak özetinin düzenlenmesini denetlemek, Başkanlık Divanına başkanlık etmek ve Divanın gündemini hazırlamak, Danışma Kuruluna başkanlık etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarını denetlemek; işlerde birikme olması hâlinde komisyon başkanı ve üyelerini uyararak ve durumu Genel Kurulun bilgisine sunmak, Başkanlık Divanı kararlarını uygulamak, Türkiye Büyük Millet Meclisinin idari ve mali işleri ile kolluk işlerini yürütmek ve denetlemek gibi çeşitli görev ve yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisini, doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine toplantıya çağırma yetkisi ve görevi de bulunmaktadır. Siyasi Parti Grupları Siyasi partiler, Meclis çalışmalarına, Meclisteki uzantıları olan parti grupları aracılığıyla katılırlar. Partiler yasama çalışmalarında alacakları tavrı genellikle parti gruplarında kararlaştırırlar. Parti gruplarında alınan kararlar sayesinde partiye mensup milletvekillerinin ortak hareket etmesi sağlanır. Anayasa'ya göre (m.95/2), "siyasî parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir." Buna göre, yirmiden az milletvekiline sahip siyasi partiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grup kurma hakkına sahip değildirler. Danışma Kurulu Danışma Kurulu, siyasî parti gruplarının TBMM çalışmalarına katılmalarında uyum sağlamak ve bu çalışmalara yön vermek amacıyla oluşturulmuş bir kuruldur. Danışma Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı veya görevlendireceği başkanvekili başkanlığında siyasî parti grup başkanları veya başkanvekillerinden oluşur. Komisyonlar Komisyonlar, uzmanlıkları dikkate alınarak seçilen belirli sayıda milletvekilinden oluşan ve Genel Kurulda görüşülecek metinleri olgunlaştıran kurullardır. Komisyonlar, anayasa, iç tüzük veya kanunla kurulur.

TBMM'NİN ÇALIŞMA DÜZENİ

Dönem, Yasama Yılı, Birleşim, Oturum ve Üye Tam Sayısı Yasama dönemi, Türkiye Büyük Millet

Meclisinin iki milletvekili genel seçimi arasındaki süre olup bu süre, Anayasa uyarınca uzatılmadığı veya seçimler yenilenmediği takdirde, beş yıldır. Yasama yılı, 1 Ekimde başlayıp 30 Eylülde sona eren süredir. Birleşim, Genel Kurulun belli bir gününde açılan toplantısıdır. Oturum, bir birleşimin ara ile bölünen kısımlarından her biridir. Üye tam sayısı altı yüzdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması üye tam sayısını değiştirmez. Meclisin Toplanması ve Tatili Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Ekim ayının ilk günü kendiliğinden toplanır. Tatil, Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarının belli bir süre ertelenmesidir. Anayasa'ya göre, Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir. Meclis, tatilin dışında da, daha kısa sürelerle çalışmalarına ara verebilir. İç Tüzük'e göre ara verme, Türkiye Büyük Millet Meclisinin on beş günü geçmemek üzere çalışmalarını ertelemesidir. TBMM, tatil veya ara verme sırasında belli bir konuyu görüşmek için Cumhurbaşkanı veya Meclis Başkanının çağrısı üzerine toplanabilir. Toplantı ve Karar Yeter Sayısı Toplantı yeter sayısı, Genel Kurul toplantısının başlayabilmesi ve yoklama istemi hâlinde sürdürülebilmesi için hazır bulunması gereken en az üye sayısıdır. Anayasa'nın 96. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanır. Karar yeter sayısı, Genel Kurulda bir konuda karar alınabilmesi için gerekli olan sayıdır. Anayasa'nın 96. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

TBMM'NİN GÖREV VE YETKİLERİ

Yasama Yetkisinin Özellikleri Yasama yetkisinin “genellik”, “aslilik” ve “devredilmezlik” olmak üzere üç temel özelliği vardır. Yasama yetkisinin genelliğinin üç anlamı vardır. İlk olarak yasama yetkisinin genelliği, kanunla düzenleme alanının konu itibarıyla sınırlandırılmamış olduğu anlamına gelir. İkinci olarak yasama yetkisinin genelliği, yürütme organına bırakılmış “mahfuz” bir düzenleme yetkisinin bulunmadığı anlamına gelir. Üçüncü olarak yasama yetkisinin genelliği, yasama organının bir konuyu dilediği ölçüde ayrıntılı olarak düzenleyebileceği anlamına gelir. Yasama yetkisinin asliliği, yasama organının bir konuyu doğrudan doğruya, yani araya herhangi bir işlem girmeksizin düzenleyebilmesidir. 1982 Anayasası'nın 7. maddesine göre, “yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez”. Anayasa, yasama yetkisinin başka bir organa devredilmesini yasaklamıştır. TBMM'nin Görev ve Yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası anlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir. Anayasa'nın diğer maddelerinde TBMM'ye verilen görev ve yetkiler ise; Anayasayı değiştirmek, TBMM iç tüzüğünü yapmak, Olağanüstü hâl ilanı kararını onaylamak, süresini her defasında dört ayı geçmemek üzere uzatmak, kaldırmak, TBMM Başkanını ve Başkanlık Divanı üyelerini seçmek, Anayasa Mahkemesine üye seçmek, RTÜK üyelerini seçmek, Sayıştay başkan ve üyelerini seçmek, Kamu Başdenetçisini seçmek, Seçimlerin yenilenmesine karar vermek, Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları Yüce Divana sevk etmek, Milletvekili dokunulmazlığını kaldırmak, TBMM üyeliğinin düşmesine karar vermek, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermek ve Kamu iktisadi teşebbüslerini denetlemektir. Kanun Koymak 1982 Anayasası'nın 87. maddesine göre, “kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak” TBMM'nin görev ve yetkileri arasındadır. Kanun teklif etmeye milletvekilleri yetkilidir. Meclis Başkanlığına sunulan kanun teklifleri Başkan tarafından ilgili komisyonlara havale edilir. İlgili komisyon bu teklifleri inceleyerek bir rapor hazırlar ve Meclis Başkanlığına sunar. Daha sonra bu teklifler Genel Kurulda görüşülür. TBMM tarafından kabul edilen kanunların yürürlüğe girebilmesi için Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanması gerekir. Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on beş gün içinde yayımlar. Yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcılarını ve Bakanları Denetlemek 1982 Anayasası'na göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi; Meclis araştırması, genel görüşme, Meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanır. Yazılı soru, yazılı olarak en geç onbeş gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir. Meclis araştırmasını talep etme yetkisi siyasi parti grupları ve en az yirmi milletvekiline aittir. Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir. Genel görüşme açılması, siyasi parti grupları veya en az yirmi milletvekili tarafından Başkanlıktan bir önergeyle istenebilir. Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri sırasında ve görevleri ile ilgili olarak işlemiş oldukları suçlardan dolayı, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yaptığı yargılamasının başlamasını sağlayan ve

bizzat yasama organı tarafından yerine getirilen hukuki süreci ifade eder. Bütçe ve Kesin Hesap Kanun Tekliflerini Görüşmek ve Kabul Etmek 1982 Anayasası'nın 87. maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yerine getirmesi gereken görevlerden biri de bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmektir. Para Basılmasına Karar Vermek Anayasa'nın 87. maddesine göre, TBMM'nin görev ve yetkilerinden bir diğeri, para basılmasına karar vermektir. Devletin egemenlik yetkisinin en önemli göstergelerinden biri kendi adına para basmaktır. TBMM, bu yetkisini kanun çıkararak kullanır. Savaş İlanına Karar Vermek Anayasa'nın 87. maddesinin Meclise tanıdığı yetkilerden biri de savaş ilanına karar vermektir. Bu yetki Anayasa'nın 92. maddesinde öngörülen usule uygun olarak kullanılır. Milletlerarası Antlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulmak Anayasa'nın 87. maddesine göre, TBMM'nin görev ve yetkilerinden biri de, milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmaktır. Anayasa'ya göre, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. 1982 Anayasası, antlaşmaları onaylama ve yayımlama yetkisini Cumhurbaşkanı'na vermiştir. Ancak Cumhurbaşkanı'nın bu onaylama yetkisini kullanabilmesi için TBMM'nin antlaşmanın onaylanmasını bir kanunla uygun bulması gerekir. Genel ve Özel Af İlanına Karar Vermek Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar verir.

YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Olağan Dönemlerde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, 2017 Anayasa Değişikliği ile Türk hukukuna girmiş yeni bir kavram değildir. 1982 Anayasası'nın ilk şeklinde 107. maddede Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği ifade edilerek Cumhurbaşkanlığı kararnamesine yer verilmişti. 2017 Anayasa Değişikliği ile getirilen Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ise Anayasa'nın birçok maddesinde geçmekte ve kapsamı da oldukça geniştir. Bir başka deyişle, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Anayasa'nın son hâlinde yürütme organının etkili bir düzenlemesi hâline gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, 1982 Anayasası'nın 104. maddesinin 17. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre, Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir. Kararnameler yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Anayasa'nın Cumhurbaşkanlığı kararnamesini düzenleyen hükümlerinden Anayasa koyucunun Cumhurbaşkanlığı kararnamesini bir düzenleyici işlem olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kanuna veya Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine dayanarak ve onlara uygun olarak çıkarılması gereken Cumhurbaşkanının bireysel işlemlerinin Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile çıkarılmaması gerekir. Uygulamada Cumhurbaşkanının asli nitelikteki düzenleyici işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, bireysel işlemleri ise Cumhurbaşkanı kararı adıyla çıkarılmaktadır. Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasına göre, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Söz konusu yetki münhasıran Cumhurbaşkanına aittir. Başka hiçbir makam veya kurumun Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi yoktur. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisini doğrudan doğruya anayasadan almaktadır. Diğer bir ifade ile Cumhurbaşkanı, TBMM'nin çıkaracağı bir yetki kanununa gerek olmadan, doğrudan doğruya anayasanın verdiği yetkiye dayanarak bir alanı asli olarak Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleyebilmektedir. Anayasa'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebilecek konularda sınırlamaya gidilmiştir. Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasına göre, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çıkarılabileceği alan yalnızca yürütme yetkisine ilişkin konulardır. Bir başka deyişle, yürütme yetkisine ilişkin olmayan konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Dolayısıyla yasama ve yargı yetkisine ilişkin konular, Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin düzenleme alanının dışındadır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kişi hakları ve siyasi hakların sınırlandırılması mümkün olmadığı gibi, düzenlenmesi de mümkün değildir. Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasının üçüncü cümlesinde "Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda" Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çıkarılamayacağı öngörülmüştür. Bu düzenlemeyi Anayasa'da "kanunla düzenlenir" denilen bütün konuların münhasır kanun alanını oluşturduğu, söz konusu konuların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemeyeceği, bu alanları ilk elden düzenleme yetkisinin münhasıran yasama organına ait olduğu şeklinde anlamak gerekir. Bir konu münhasır kanun alanında olmasa ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için yasaklı alan olan temel haklar kısmında yer almasa bile, şayet kanunda açıkça düzenlenmişse o konuda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi doğrudan anayasada öngörülen konular vardır. Anayasa'nın dört maddesinde doğrudan doğruya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği belirtilen, idari teşkilat ve işleyişe ilişkin olan konular şunlardır: • "Üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler" (m. 104/9). • "Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra

teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir” (m. 106/11).

• “Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir” (m. 108/4).

• “Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir” (m. 118/6). Anayasa’da Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi öngörülen bu dört alanda Cumhurbaşkanına mahfuz düzenleme yetkisi tanınmıştır. Bu dört alan yalnızca yürütme organının düzenleme yapabileceği, yasama organının kanunla düzenleyemeyeceği alanlardır. Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasına göre, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması hâlinde, kanun hükümleri uygulanır. Anayasa’da yer alan bu kural, özel bir çatışma çözme kuralıdır. Anayasa, kanun ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasında bir çatışmanın mevcut olması durumunda kanun hükümlerinin geçerli olacağını ifade etmiştir. Anayasa’daki bu düzenlemeden hareketle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin normlar hiyerarşisinde kanunun altında yer aldığı söylenebilir. Kanun gücünde ve düzeyinde olmadıkları için Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yürürlükteki kanun hükümlerini değiştirmek veya kaldırmak mümkün değildir. Anayasa’nın 148. maddesine göre, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğu Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenir. Olağanüstü Hâllerde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Anayasa’nın 119. maddesinin 6. fıkrasına göre, olağanüstü hâllerde kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Başka hiçbir makam Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkaramaz. Olağanüstü hâllerde çıkarılabilen ve kanun hükmünde olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çıkarılabilmesi için herhangi bir yetki kanuna ihtiyaç yoktur. Cumhurbaşkanı bu yetkiyi olağan dönemde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde olduğu gibi doğrudan doğruya Anayasadan almaktadır. Anayasa’nın 119. maddesine göre, olağanüstü hâl kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin çıkarılabilmesi için öncelikle olağanüstü hâl ilan edilmiş olması gerekir. Olağanüstü hâlin ilanından sonra Cumhurbaşkanı, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konuları Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleyebilir. Olağanüstü hâllerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda, 104’ üncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Olağan dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin aksine, olağanüstü dönemde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle siyasi haklar ve ödevler düzenlenebilir. Ancak temel haklar ve özgürlüklerin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesi bir sınırlama niteliğinde de olabilir. Bu durumda Anayasa’nın 15. maddesine uyularak sınırlamaya gidilebilecektir. Olağanüstü hâl kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olağanüstü hâl süresiyle sınırlıdır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin uygulanması olağanüstü hâl süresini aşamaz. Olağanüstü hâl yurdun bir bölgesinde ilan edilirse Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yalnızca olağanüstü hâl ilan edilen bölgede uygulanması gerekir. Olağanüstü dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Resmî Gazete’de yayımlandıkları gün Meclisin onayına sunulur. Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hâl sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi hâlde olağanüstü hâllerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar. Olağanüstü dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanun düzeyinde kararnamelerdir. Bu kararnamelerin kanun hükmünde oldukları Anayasa’nın 119. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Kanun hükmünde oldukları için normlar hiyerarşisinde kanunla aynı hizada bulunurlar. Dolayısıyla olağanüstü hâl süresince geçerli olmak üzere Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yürürlükteki kanunlara aykırı hükümler getirilebilir, kanunlarda öngörülen esaslardan farklı düzenlemeler yapılabilir. Anayasa’nın 148. maddesine göre, olağanüstü hâllerde ve savaş hâllerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz. Yönetmelikler Türk hukukunda en yaygın düzenleyici işlem türü olan yönetmelikler Anayasa’nın 104. ve 124. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın 104. maddesinin 18. ve 19. fıkrasına göre, Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir. Yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazete’de yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Anayasa’nın 124. maddesine göre de, “Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Hangi yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımlanacağı kanunda belirtilir. Anayasa’ya göre yönetmelik çıkarma yetkisine yalnız Cumhurbaşkanı, Bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri sahip bulunmaktadır. Kamu tüzel kişiliğine sahip olmayan kuruluşlara yönetmelik çıkarma yetkisi tanınmamıştır. Yönetmelikler kanuna veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesine dayanılarak çıkarılan ve onlara uygun olmak zorunda olan düzenleyici idari işlemlerdir. Yönetmelik çıkarılabilmesi için öncelikle ilgili konuyu düzenleyen bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin varlığı şarttır. Yönetmelikler yürütme organının diğer düzenlemeleri gibi yargısal denetime tabidir. Yönetmeliklerin yargısal denetiminin dayanağı Anayasa’nın 125. maddesinde düzenlenen “İdarenin her türlü eylem ve

işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” hükmünde yatmaktadır. Düzenleyici idari işlem olan yönetmelikler idari yargı tarafından denetlenebilecektir. Yargısal denetimin yapılacağı mahkeme, yönetmeliklerin Cumhurbaşkanı, bakanlık veya kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlar tarafından çıkarılmalarına göre değişmektedir. Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmeliklerin hepsi Danıştay tarafından denetlenir. Bakanlıklar ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak yönetmeliklerin yargısal denetimi de Danıştay tarafından yapılır. Ancak söz konusu makamların belirli bir bölgede uygulanacak yönetmeliklerinin yargısal denetimi, konusuna göre o yerde bulunan idare veya vergi mahkemelerinde yapılır. Adsız Düzenleyici İşlemler Doktrinde ve yargı içtihatlarında genel olarak yürütme organının başka adlar altında düzenleyici işlemler yapabileceği kabul edilmektedir. Uygulamada kararname, karar, tebliğ, genelge, yönerge, sirküler, tarife gibi adlar altında yönetmelik benzeri işlemler yapılmaktadır. Adsız düzenleyici işlemler de yönetmelikler gibi kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesine dayanılarak ve onlara uygun olarak çıkarılmak zorundadır.

OLAĞANÜSTÜ HÂL YÖNETİMİ GENEL OLARAK OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ

Olağanüstü hâl rejimleri, devletin, normal hukuk düzeninin kuralları ile karşılanmasına imkân olmayan olağanüstü bir tehdit veya tehlike karşısında başvurduğu özel yönetim usulleridir. Olağanüstü yönetim usullerine, iç karışıklık, ayaklanma, savaş tehlikesinin baş göstermesi, savaş hâli, doğal afet, ağır ekonomik bunalım ve bunlara benzer nedenlerle devletin ve toplumun güvenliğini büyük ölçüde sarsan durumlarla karşılaşıldığında başvurulur. Ancak, demokratik ülkelerde olağanüstü yönetim usulleri, hukuku dışlayan keyfi bir yönetim anlamına gelmez. Olağanüstü yönetimler kaynağını anayasada bulan, anayasal kurallara göre yürürlüğe konulan, yasama ve yargı organlarının denetiminde varlıklarını sürdüren rejimlerdir. 1982 Anayasası, 2017 Anayasa değişikliğinden önce 119. ve 120. maddelerinde "Olağanüstü haller", 122. maddesinde ise "sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali" olmak üzere iki tür olağanüstü yönetim biçimi öngörmüştü. Bunlardan, 119. maddede "Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilânı", 120. maddede "şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilânı" düzenlenmişti. 122. madde ise, "Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali"ni düzenlemekteydi. 2017 Anayasa Değişikliği ile sıkıyönetim rejimi kaldırılmış, sıkıyönetim ilanını gerektiren sebepler, olağanüstü hâl ilanını gerektiren sebepler arasına katılmış ve böylelikle tek bir olağanüstü hâl rejimi kabul edilmiştir. Olağanüstü hâl yönetiminde yürütme organının karar alma ve uygulama yetkileri genişlemekte, buna karşın kişilerin hak ve özgürlükleri daralmaktadır.

OLAĞANÜSTÜ HÂL İLANI

Olağanüstü Hâl İlanı Sebepleri Olağanüstü hâl, belli sebeplerle ilan edilen, geçici olarak temel hak ve hürriyetlerin kısmen veya tamamen durdurulmasına veya vatandaşlar için para, mal ve çalışma yükümlülüklerinin getirilmesine imkân veren olağanüstü yönetim şeklidir. Olağanüstü hâl ilanı, sebebe bağlı bir işlemdir. Olağanüstü hâlin ilan edilebilmesi için anayasada öngörülen sebeplerin gerçekleşmesi gerekir. Anayasa, olağanüstü hâl ilanı sebeplerini 119. maddesinde düzenlemiştir. Olağanüstü hâl ilanı sebepleri şunlardır:

- Savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi,
 - Seferberlik,
 - Ayaklanma,
 - Vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma,
 - Ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması,
 - Anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması,
 - Şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması,
 - Tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması
- Olağanüstü Hâl İlanında Yetki, Usul ve Şekil Anayasa'ya göre, olağanüstü hâl sebeplerinin ortaya çıkması hâlinde, Cumhurbaşkanı, yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hâl ilan edebilir. Cumhurbaşkanı olağanüstü hâl ilanına karar vermeden önce Millî Güvenlik Kurulunun görüşünü almak zorunda değildir. Cumhurbaşkanı bu yetkisini tek başına kullanabilir. Anayasa'da belirtilen bu sebeplerin gerçekleşip gerçekleşmediği Cumhurbaşkanının takdirindedir. Zira olağanüstü hâl ilan etme yetkisi, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına ait bir yetkidir (m. 119/1). Ancak daha sonra Meclis bu takdirin yerinde olup olmadığını denetler. 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilan etme yetkisini yer yönünden sınırlandırmıştır. Anayasa'nın 119. maddesinin ilk fıkrasına göre, Cumhurbaşkanı, "yurdun tamamında veya bir bölgesinde" olağanüstü hâl ilan edebilir. Anayasa, Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilan etme yetkisini süre yönünden de sınırlandırmıştır. Cumhurbaşkanı altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hâl ilan edebilir (m. 119/1). Altı aylık süre azami süre olup gelişmelere göre daha kısa bir süreyle olağanüstü hâl ilan edilebilir. Cumhurbaşkanı, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hâl ilan edebilir. Ancak olağanüstü hâlin ilanını gerekli kılan sebepler ortadan kalkmamış ise, olağanüstü hâl süresi uzatılabilir. Anayasa'ya göre, Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Olağanüstü hâl ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilanı kararı Resmî Gazete'de yayımlandığı gün yürürlüğe girer ve bütün hukuki sonuçlarını doğurur. Türkiye Büyük Millet Meclisi

tatilde ise derhâl toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü hâlin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hâli kaldırabilir. Yargısal Denetim Olağanüstü yönetim usullerinde yargı denetiminin iki boyutu mevcuttur. Bunlardan biri, olağanüstü hâl rejiminin ilanı işlemi üzerindeki yargı denetimi; diğeri de olağanüstü yönetim usulleri çerçevesinde yapılan işlemler üzerindeki yargı denetimidir. Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl ilan kararı, bir idari işlem olduğundan idari yargı yolu açıktır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin olağanüstü hâl ilanının onaylanmasına ilişkin kararı ise bir parlamento kararıdır ve parlamento kararları, Anayasa’da belirtilen istisnalar dışında yargı denetimine tabi değildirler. Olağanüstü hâllerde yetkili idari makamların yaptıkları bireysel veya düzenleyici işlemler, idari yargının denetimine tabidir. Çünkü bunlar, gerek organik gerek maddi bakımdan idari işlemlerdir. Anayasa’nın 125. maddesindeki “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” hükmü gereğince olağanüstü hâlin yürürlüğe girmesinden sonra yetkili makamların yaptıkları düzenleyici ve bireysel işlemlere karşı yargı yolu açıktır. Ancak Anayasa olağanüstü hâllerde, seferberlik ve savaş hâlinde yürütmenin durdurulması kararı verilmesinin kanunla sınırlanabileceğini öngörmüştür.

OLAĞANÜSTÜ HÂL İLANININ SONUÇLARI

Olağanüstü hâl ilan edilmesiyle olağanüstü hâl rejimi yürürlüğe girer. Anayasa’nın 119. maddesine göre, olağanüstü hâllerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15. maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir. 1982 Anayasası’nın 119. maddesinin beşinci fıkrasına göre, olağanüstü hâllerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri kanunla düzenlenir. Görüldüğü üzere Anayasa, olağanüstü hâllerde, vatandaşlar için para, mal ve çalışma yükümlülüğünün getirilebilmesine izin vermekte ve yükümlülüklerin Olağanüstü Hal Kanunu’yla düzenlenmesini öngörmektedir. Anayasa’nın 119. maddesinin beşinci fıkrasına göre, olağanüstü hâllerde 15. maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir. Buna göre hangi sebeple ilan edilmiş olursa olsun olağanüstü hâllerde, Anayasa’nın 15. maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir, hatta temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen geçici olarak durdurulabilir. Anayasa’nın 15. maddesinde olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği veya bunlar için Anayasa’da öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabileceği öngörülmektedir. Ancak, 15. madde bu konuda sınırsız bir yetki tanımamakta, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına üç ölçüt getirmektedir. Buna göre sınırlandırma:

- Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olmamalı,
- Durumun gerektirdiği ölçüde olmalı,
- Maddenin ikinci fıkrasında sayılan hak ve özgürlüklere dokunmamalıdır. Anayasa’nın 119.

maddesinin altıncı fıkrasına göre, olağanüstü hâl süresince Cumhurbaşkanı, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Olağanüstü hâllerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kanun hükmündedir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazete’de yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur. Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi oldukça geniş tutulmuştur. Öncelikle olağanüstü hâllerde Cumhurbaşkanının kararname çıkarabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisinden bir yetki kanunuyla izin almasına gerek yoktur. İkinci olarak olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinden farklı olarak konu sınırlandırılmasına tabi değildir. Temel hak ve hürriyetler de olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenebilirler. Nihayet olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi de mümkün değildir.

OLAĞANÜSTÜ HÂLİN UYGULANMASI

Olağanüstü hâlin uygulanmasında görev ve yetki; olağanüstü hâl bir ili kapsıyorsa il valisine, bir bölge valiliğine bağlı birden çok ilde ilan edilmesi hâlinde bölge valisine, birden fazla bölge valisinin görev alanına giren illerde veya bütün yurttan ilan edilmesi hâlinde, koordine ve iş birliği Cumhurbaşkanınca sağlanmak suretiyle bölge valilerine aittir.

OLAĞANÜSTÜ HÂLİN SONA ERMESİ

Olağanüstü hâl, olağanüstü hâl ilan kararı Meclis tarafından onaylanmaz ise sona erer. Öte yandan, olağanüstü hâl, olağanüstü hâl süresinin sona ermesiyle birlikte kendiliğinden sona erer. Keza, olağanüstü hâl süresi dolmadan Cumhurbaşkanının istemi üzerine olağanüstü hâlin kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisi karar verebilir.

1982 ANAYASASI'NA GÖRE YARGI ORGANI YARGI YETKİSİNİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Yargı fonksiyonu, bağımsız mahkemelerin hukuki uyuşmazlıkları ve hukuka aykırılık iddialarını kesin olarak çözüme ve karara bağlama fonksiyonudur. Yargı fonksiyonunun amacı, hukuk düzeninin korunması ve adaletin gerçekleştirilmesidir. Yargı yetkisinin iki temel özelliği vardır: Bağımsızlık ve kesin hüküm verme. Yargı yetkisini kullanan organların, yani mahkemelerin bağımsız olması gerekir. Nitekim çağdaş demokratik ülkelerin hepsinde hükümet sistemi ne olursa olsun yargı organının, siyasal organlar olan yasama ve yürütme karşısında bağımsızlığı ilkesi kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nın 9. maddesine göre, "yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır". Yargı fonksiyonu, hukuki uyuşmazlıkları kesin bir biçimde, yani artık aksinin hukuken iddia edilemeyeceği bir biçimde çözümlen ve karara bağlayan bir devlet fonksiyonudur. Hukuk dilinde buna "kesin hüküm (kaziye-i muhkem)" denir. Kesin hüküm verme yetkisine sahip olmayan bir makamın kararı, yargı kararı olarak görülemez.

YARGININ KURULUŞU

1982 Anayasası, Cumhuriyet'in temel organlarını Anayasamızın üçüncü kısmında sırasıyla yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçe ayırarak düzenlemiştir. Yargı organı, Anayasamızın üçüncü kısmının üçüncü bölümünde (m. 138-160) düzenlenmiştir. Yargı organı, tek bir organdan değil, birçok mahkemeden oluşur. Yargı yetkisini kullanan bu mahkemelerin tümü yargı organını oluşturur. 1982 Anayasası'nın 142. maddesine göre, mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. Dolayısıyla mahkemelerin kuruluşunda kanunilik esastır. Türkiye'de Yargı Kolları Bağımsız mahkemelerden oluşan yargı organı Türkiye'de kollara ayrılmıştır. Yargı kolu, kararları aynı yüksek mahkemede temyiz edilen mahkemelerin oluşturduğu düzen olarak tanımlanabilir. Her yüksek mahkeme bir yargı kolunu temsil eder. Bir yargı kolu tek bir ilk derece mahkemesinden dahi oluşabilir. Her yüksek mahkeme bir yargı kolunu temsil ettiğine göre, ne kadar yüksek mahkeme varsa o kadar yargı kolu olduğunu söyleyebiliriz. Anayasada düzenlenen yüksek mahkemeler; Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi'dir. Bu yüksek mahkemelerden hareketle ülkemizde anayasa yargısı, adli yargı, idari yargı ve uyuşmazlık yargısı olmak üzere dört yargı kolunun bulunduğu söylenebilir. Adli Yargı ve Yargıtay Adli yargı, genel yargı düzenidir. Anayasa yargısı, idari yargı, askerî yargı gibi diğer yargı kollarının görev alanlarına girmeyen tüm uyuşmazlıklara adli yargı bakar. Bu nedenle adli yargı, diğer yargı düzenlerine oranla uygulama alanı en geniş olan yargı koludur. Ceza ve hukuk davaları, adli yargının konusuna girer. Adli yargı ilk derece mahkemeleri, hukuk ve ceza mahkemeleridir. Adli yargı ikinci derece mahkemeleri (istinaf mahkemesi), bölge adliye mahkemeleridir. Üst derece mahkemesi (temyiz mahkemesi) ise, Yargıtay'dır. İdari Yargı ve Danıştay İdari yargı, idari makamların idare hukuku alanındaki faaliyetlerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümlendiği yargı koludur. Bir başka deyişle idari yargı, bireyler ile idare arasında idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıklara bakan yargı düzenidir. İdari yargı kolu, üç dereceli bir şekilde örgütlenmiştir. İdari yargı kolunun ilk derece mahkemeleri idare ve vergi mahkemeleridir. İstinaf başvurularını inceleyip karara bağlama görevi ise, bölge idare mahkemelerine verilmiştir. İdari yargıda temyiz mahkemesi Danıştay'dır. Anayasa'nın 155. maddesine göre, Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Danıştay, davaları görmek, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir. 2017 Anayasa değişikliğinden önce Danıştay'ın kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirme ve tüzük tasarılarını inceleme yetkisi bulunmaktaydı. Bu iki yetki 2017 Anayasa değişikliğiyle kaldırılmıştır. Askerî Yargı 2017 Anayasa değişikliğinden önce Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi olmak üzere iki yüksek mahkeme daha bulunmaktaydı. Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, 2017 Anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır. Böylelikle askerî ceza yargısı ve askerî idari idari yargı kolları da ortadan kalkmış oldu. Anayasa'nın 143. maddesine göre, disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemeler kurulamaz. Ancak savaş hâlinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askerî mahkemeler kurulabilir. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık Mahkemesi Birden fazla yargı kolunun bulunduğu bir ülkede, bu yargı kolları arasında ortaya çıkacak görev ve hüküm

uyuşmazlıklarını çözüme bağlayacak bir merciin bulunması gerekir. İşte bu tür uyuşmazlıkların çözümlü için 1982 Anayasası Uyuşmazlık Mahkemesini kurmuştur. 1982 Anayasası'nın 158. maddesine göre, Uyuşmazlık Mahkemesi adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkilidir. Sayıştay'ın Durumu Sayıştay, 1982 Anayasası'nda "yargı" bölümünde düzenlenmiştir. Ancak 1982 Anayasası, Sayıştay'ı yüksek mahkemeler arasında saymamıştır. Sayıştay, merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştay'ın sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama görevi çerçevesinde verdiği kararların maddi anlamda kesin hüküm teşkil eden yargı kararı niteliğinde olduğunu ve bu görevin icrası kapsamında mahkeme sıfatını haiz bulunduğunu kabul etmek gerekir.

YARGI İLE İLGİLİ TEMEL İLKELER

Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi Hâkimlerin bağımsızlığı, hâkimlerin gerek yürütme, gerekse yasama organlarına bağlı olmadıkları, onlardan müstakil oldukları, bu iki organın hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği ve tavsiyelerde bulunamayacağı anlamına gelir. 1982 Anayasası'nın 9. maddesinde, yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılacağı açıkça hükme bağlanmış; 138. maddesinde ise mahkemelerin bağımsızlığından ne anlaşılması gerektiği açıklanmıştır. Buna göre, "Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz." Hâkimlik Teminatı 1982 Anayasası'nın 139. maddesinde, yargı hizmetinin bir bütün olduğu düşüncesinden hareketle, "hâkimlik ve savcılık teminatı" bir arada düzenlenmiştir. Buna göre; "Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz." Kanunî Hâkim Güvencesi Hukuk devletinin en önemli unsurlarından biri de kanuni hâkim güvencesidir. Kanuni hâkim güvencesi, suçun işlenmesinden veya davanın doğmasından önce davayı görecektir yargı yerinin kanunla belirlenmesi anlamına gelir. Başka bir anlatımla, tabii hâkim ilkesi, yargılama makamlarının uyuşmazlığın meydana gelmesinden sonra kurulmasını veya davanın taraflarına göre hâkim atanmasını engellemektedir. Bu ilke, olağanüstü (istisnai) mahkemelerin kurulmasını yasaklar. HÂKİMLER VE SAVCILAR KURULU Hâkimlik teminatının gerçekleştirilebilmesi için, hâkimlerin tayin, terfi, nakil, denetim ve disiplin gibi özlük işlerinin yürütme organı dışında kalan bir organ tarafından yürütülmesi zorunludur. Bu nedenle Anayasa, hâkimlerin özlük işleri hakkında karar vermek üzere, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulup görev yapacak olan Hâkimler ve Savcılar Kurulu oluşturulmasını öngörmüştür. 2017 Anayasa değişikliğiyle Hâkimler ve Savcılar Kurulunun görev ve yetkileri aynen korunurken, yapılanması esaslı biçimde değiştirilmiştir. Oluşumu Anayasa'nın 159. Maddesine göre, Hâkimler ve Savcılar Kurulu onüç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır. Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun, üç üyesi adli yargı hâkim ve savcılar arasından, bir üyesi idarî yargı hâkim ve savcılar arasından Cumhurbaşkanınca; üç üyesi Yargıtay üyeleri, bir üyesi Danıştay üyeleri, üç üyesi nitelikleri kanunda belirtilen yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir. Anayasa'ya göre, 13 üyeli Hâkimler ve Savcılar Kurulunun 7 üyesi TBMM tarafından seçilmekte, 4 üye ise Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Ancak Kurul üyesi olan Adalet Bakanını ve Bakanlık müsteşarını (ilgili bakan yardımcısını) da Cumhurbaşkanının atadığı unutulmamalıdır. Bu durumda 6 üye Cumhurbaşkanı, 7 üye ise TBMM tarafından seçilmektedir. 2017 Anayasa değişikliğinin getirdiği yeni sistemde Cumhurbaşkanının Hâkimler ve Savcılar Kurulu üzerindeki ağırlığının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Üyeler dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler bir kez daha seçilebilir. Görevleri Anayasa ve 6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu'na göre; Hâkimler ve Savcılar Kurulunun görevleri şunlardır:

- Adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapmak,
- Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun ve diğer mevzuata (hâkimler için idari nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetlemek; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hâl ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırmak ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemlerini yürütmek,
- Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlamak,
- Yargıtay ve Danıştaya üye seçmek,
- Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek. Hâkim ve Savcılarının Denetimi

Anayasa ve 6087 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu'nda, hâkim ve savcılarının görevlerini hukuka uygun olarak yapıp yapmadıklarının denetimi ile suç soruşturmalarının ya da disiplin incelemelerinin Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından atanacak ve Kurula bağlı olarak çalışacak olan Kurul müfettişleri tarafından yapılması öngörülmüştür. Anayasa'nın 159. maddesine göre, hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hâkimler için idari nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hâl ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Kurulu Başkanının oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Hâkimler ve Savcılar Kurulunun İç Yapısı ve Çalışma Düzeni Hâkimler ve Savcılar Kurulu; Kurul Başkanı, Genel Kurul, iki daire ve hizmet birimleri olarak genel sekreterlik ve teftiş kurulundan oluşur. Kurulun başkanı Adalet Bakanıdır. Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir. Kurulun bir de başkanvekili vardır. Başkanvekili, daire başkanları arasından HSK Genel Kurulu tarafından seçilir. Başkan, yetkilerinden bir kısmını yazılı olarak Başkanvekiline devredebilir. Kurulun başkanı olan Adalet Bakanı, Genel Kurula başkanlık eder, ancak disiplin işlemleriyle ilgili Genel Kurul toplantılarına ve dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul Kararlarının Yargısal Denetimi 1982 Anayasası'nın ilk şeklinde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun istisnasız tüm kararlarına karşı yargı yolu kapalıydı. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle meslekten çıkarma kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. Anayasa'nın 159. maddesinin son şekline göre, "Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz."

ANAYASA YARGISI

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine anayasa yargısı denir. Kanunların anayasaya uygunluğunun siyasal denetimi ise, kanunun yasama organında yapımı sırasında veya yapımından sonra devlet başkanı tarafından yürürlüğe sokulma aşamasında gerçekleştirilen denetimdir. Anayasa yargısı, anayasanın üstünlüğü ilkesinin gerçekleştirilmesini sağlar. “Kanunlar anayasaya aykırı olamaz” hükmüne yer veren, yani anayasanın üstünlüğü ilkesini benimseyen bir anayasanın, anayasanın üstünlüğünü sağlamak üzere kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini kabul etmesi gerekir. Aksi hâlde anayasanın üstünlüğü ilkesi tam olarak gerçekleşmez. Anayasa yargısı aynı zamanda anayasanın katılığı ilkesini gerçekleştirir.

ANAYASA YARGISININ ÖN ŞARTLARI

Yazılı Anayasa Anayasa yargısının bulunabilmesi için yazılı bir anayasanın olması zorunludur. İngiltere’de anayasa yargısının bulunmayışının en önemli nedenlerinden biri, yazılı anayasanın olmayışındır. Denetimin yapılabilmesi için yazılı anayasanın varlığı zorunludur. Üst norm yoksa neyin neye uygunluğunun denetleneceği belirsizleşecektir. Katı Anayasa Katı anayasaya sahip bir sistemde, yasama organının anayasaya aykırı bir norm koyabilmesi için, bu normu nitelikli çoğunlukla kabul etmesi gerekir. Yasama organının bunu anayasa değiştirme usulüyle değil de, kanunla yapması anayasanın katılığı ilkesine aykırı olur. Yumuşak anayasa sistemine sahip bir ülkede anayasa yargısı olamaz. Çünkü yasama organı normal kanun yoluyla anayasayı değiştirmiş olur. **ANAYASA YARGISININ VARLIK KOŞULU: ANAYASA TARAFINDAN ÖNGÖRÜLMESİ**

Bir ülkede anayasa yargısının ön koşullarının bulunması, o ülkede anayasaya yargısının bulunduğu, yani anayasaya aykırı kanunların geçersiz olacağı anlamına gelmez. Zira bir kanun anayasaya aykırı olsa bile, kanunun anayasaya aykırı olduğu tespit edilip resmen ilan edilmedikçe o kanun geçersiz hâle gelmez. Bir ülkede anayasa yargısının var olabilmesi için kanunların anayasaya aykırı olduğunu tespit ve ilan etme yetkisine sahip bir denetim organının olması gerekir

TÜRKİYE’DE KANUNLARIN ANAYASAYA UYGUNLUĞUNUN YARGISAL DENETİMİ

Türk Anayasa Hukuku’nda, 1876 Kanun-u Esasisi, sert anayasa sistemini benimsemiş olmakla beraber, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi öngörülmemiştir. 1921 Anayasası, kanunların anayasaya uygunluğu sorunu hakkında hiçbir hükme yer vermemiştir. 1924 Anayasası, yazılı ve katı bir anayasa olduğu için anayasa yargısının ön koşullarını karşılayan, ancak kanunların anayasaya aykırı olduğunu tespit ve ilan etme yetkisine sahip bir denetim organı kurmadığı için anayasa yargısının varlık koşulunun bulunmadığı bir anayasadır. Ülkemizde, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine yönelik ilk düzenleme, 1961 Anayasası’nda yer almıştır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞU

Üyelerin Seçimi Anayasa Mahkemesi 15 üyeden oluşur. Anayasa Mahkemesine üye seçme yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Cumhurbaşkanına verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer. Görüldüğü üzere 3 üye TBMM, 12 üye ise Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. 1982 Anayasası Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminde atama ağırlıklı sembolik seçimli bir sistem getirmiştir. Üyelerin Statüsü Anayasa Mahkemesi üyeleri on iki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

ANAYASA MAHKEMESİNİN GÖREV VE YETKİLERİ

Mahkemenin görev ve yetkileri şunlardır:

- Kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün veya bunların belirli madde veya hükümlerinin şekil ve esas bakımından, anayasa değişikliklerinin ise sadece şekil açısından anayasaya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davalarına bakmak.
- Anayasa'nın 152. maddesine göre mahkemelerce itiraz yoluyla kendisine intikal ettirilen işleri karara bağlamak.
- Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca yapılan bireysel başvuruları karara bağlamak.
- Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyelerini, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlarını görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamak.
- Siyasi partilerin kapatılmasına ve Devlet yardımından yoksun bırakılmasına ilişkin davalar ile ihtar başvuruları ve dağılma durumunun tespiti istemlerini karara bağlamak.
- Siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun denetimini yapmak veya yaptırmak.
- Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya milletvekilliklerinin düşmesine ya da Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların dokunulmazlıklarının kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilmesi hâllerinde, ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekilinin Anayasa, kanun veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak
- Mahkeme üyeleri arasından Anayasa Mahkemesi Başkanı ve başkanvekilleri ile Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekilini seçmek.
- Anayasada kendisine verilen diğer görevleri yerine getirmek.

ANAYASA MAHKEMESİNİN DENETİMİNE TABİ NORMLAR

Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetimi teklif çoğunluğuna, oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususlarıyla sınırlıdır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN DENETİMİNE TABİ OLMAYAN NORMLAR VE İŞLEMLER

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Bir milletlerarası antlaşma, doğrudan denetime tabi tutulamamasına rağmen onaylanmasını uygun bulan kanunun anayasallık denetimi mümkündür. Antlaşmalardan bağımsız olarak uygun bulma kanunlarına karşı Anayasa Mahkemesine başvurulabilir. Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya aykırılığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmaz. İnkılâp kanunlarının Anayasaya aykırı olduğu iddia edilemez ve Anayasa Mahkemesi bunları denetleyemez. Meclis kararları Anayasada açıkça öngörülen istisnalar dışında anayasallık denetimine tabi değildir. Anayasaya uygunluk denetimine bağlı tutulan bu istisnai parlamento kararları, Anayasa'nın 85. maddesinde sözü edilen yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine ilişkin TBMM kararları ile Anayasa'nın 148. maddesinde belirtilen TBMM İç Tüzüğü'dür.

ANAYASA MAHKEMESİNİN DENETİMİNİN KAPSAMI

Şekil Bakımından Denetim Şekil bakımından denetim veya kısaca “şekil denetimi”, kanunların Anayasada belirtilmiş şekil ve usul kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadıklarının araştırılması demektir. Kanunların ve Meclis İç Tüzüğü'nün şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukta yapılıp yapılmadığı hususu ile sınırlıdır. Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Anayasamızda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil bakımından denetlenmesinin neden ibaret olduğunu belirten bir hüküm yoktur. O hâlde, Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasaya uygunluğunu genel olarak şekil unsuru bakımından inceleyebilecektir. Bu konuda Anayasanın getirdiği bir sınırlama yoktur. Esas Bakımından Denetim Esas bakımından denetimde bir normun içeriği, yani sebebi, amacı ve konusu bakımından anayasa hükümleri ile çatışıp çatışmadığı araştırılır.

DENETİM YOLLARI

İptal Davası (Soyut Norm Denetimi) Anayasa'nın 150. maddesine göre, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açılma hakkı, Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisinde en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İptal davası açma süresi kural olarak altmış gündür. Anayasa'nın 151. maddesine göre, “Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya iç tüzüğün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.”

Kanunlara ve anayasa değişikliklerine karşı şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açma süresi ise on gündür. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu) Anayasaya göre, bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır. Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümlerle birlikte karara bağlanır. Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır. Somut norm denetimine ancak kanun ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesi konu olabilir. Somut norm denetiminin işletilebilmesi için dört şartın birlikte gerçekleşmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bu şartlar şunlardır:

- Bakılmakta olan bir “dava” olmalıdır.
- Davaya bakmakta olan merci bir mahkeme olmalıdır.
- İtiraz konusu norm davada uygulanmalıdır.
- Uygulanacak norm mahkeme tarafından Anayasa’ya aykırı görülmeli veya aykırılık iddiası ciddi bulunmalıdır. Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

BİREYSEL BAŞVURU YOLU

Bireysel başvuru ya da anayasa şikâyeti, temel hak ve özgürlükleri yasama, yürütme veya yargı organlarının işlemleri tarafından ihlal edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlanabilir. Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz. Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir. Yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamaz. Bireysel başvuru, doğrudan Anayasa Mahkemesine yapılabileceği gibi mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla da yapılabilir. Bireysel başvurular harca tabidir. Anayasa Mahkemesine yapılan bir bireysel başvurunun kabul edilebilmesi için 6216 sayılı Kanun’un 45 ila 47. maddelerinde öngörölen şartları taşınması gerekir. Anayasa Mahkemesi, kabul edilebilirlik incelemesinde başvurunun süresi içinde yapılıp yapılmadığına; başvuruda bulunan kişinin başvuru hakkına sahip olup olmadığına; yer, zaman ve konu bakımında yetkili olup olmadığına; idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilip tüketilmediğine; açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığına, anayasal açıdan önem taşıyıp taşımadığına ve başvuru hakkının kötüye kullanılıp kullanılmadığına bakar. Kabul edilebilirliğine karar verilen bireysel başvuruların esas incelemesi bölümler tarafından yapılır. Esas incelemesi sonunda, başvuru hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Anayasa Mahkemesi, iptal davası ve itiraz yolunda ret ve iptal olmak üzere iki tür karar verebilir. Anayasa’nın 149. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi, ret veya iptale salt çoğunluk ile karar verir. Bununla birlikte, Anayasa değişikliklerinde iptale, siyasi partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu aranmıştır. Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz. Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez. İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar. İptal kararları geriye yürümez. Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme

ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

ANAYASA MAHKEMESİNİN ÇALIŞMA VE YARGILAMA USULÜ

Anayasa Mahkemesi, iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışır. Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az on üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturulabilir. Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır. Anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.